

ŽIVOTNÍ CYKLUS TRESTNÉHO ČINU Z NENÁVISTI

NÁRODNÍ ZPRÁVA – ČESKÁ REPUBLIKA

*Klára Kalibová, Václav Walach,
Vendula Divišová, Petr Kupka*

© In IUSTITIA, o. p. s.

Grafická úprava: Tonda Pátek

Počet stran: 46

ISBN (elektronická verze): 978-80-88172-29-1

ISBN (tištěná verze): 978-80-88172-28-4

Vydala: In IUSTITIA, o. p. s., Rybná 24, Praha 1, 110 00

Tisk: Irbis

Rok vydání: 2017

Vydání: 1.

Publikace byla podpořena z projektu Evropské komise Generálním ředitelstvím pro spravedlnost, spotřebitele a rovnost pohlaví (DG Justice, Consumer and Gender Equality) pod názvem: Lifecycle of a Hate Crime: Best Practice in the Prevention and Prosecution of Hate Crime JUST/2014/RRAC/AG/BEST/673.

ŽIVOTNÍ CYKLUS TRESTNÉHO ČINU Z NENÁVISTI

NÁRODNÍ ZPRÁVA – ČESKÁ REPUBLIKA

*Klára Kalibová, Václav Walach,
Vendula Divišová, Petr Kupka*

OBSAH

ÚVOD	1
IN IUSTITIA	3
PODĚKOVÁNÍ	4
HLAVNÍ ZJIŠTĚNÍ	5
PRÁVNÍ PROFESIONÁLOVÉ	5
PACHATELÉ	8
OBĚTI	9
METODOLOGIE	10
VÝBĚR INFORMANTŮ A JEJICH CHARAKTERISTIKY	10
VEDENÍ ROZHOVORŮ A JEJICH PŘEPIS	12
ANALÝZA ROZHOVORŮ	13
ETIKA VÝZKUMU	14
LIMITY VÝZKUMU	15
ANALÝZA	16
SOUDCI	16
STÁTNÍ ZÁSTUPCI	20
ADVOKÁTI	26
PACHATELÉ	33
OBĚTI	38
DOPORUČENÍ	42
POUŽITÉ ZDROJE	46
PŘÍLOHY	48

ÚVOD

Tato zpráva představuje závěry z výzkumu zaměřeného na postihování trestných činů z nenávisti, který se uskutečnil v letech 2016–2017 v České republice. Jako taková je tato zpráva jedním z výstupů mezinárodního výzkumného projektu „Životní cyklus trestného činu z nenávisti“, jehož cílem bylo porozumět, jak je využíváno právo při vyšetřování a souzení trestných činů z nenávisti v členských zemích Evropské unie, a na tomto základě identifikovat nejlepší praxe z hlediska prevence a stíhání tohoto typu kriminality. Projektu se zúčastnili výzkumníci z Univerzity v Limericku (IE), Univerzity v Sussexu (UK), Univerzity v Umeå (SE), Lotyšského centra pro lidská práva (LV) a organizace In IUSTITIA (CZ).

Projekt reaguje na nárůst nenávistného násilí v Evropě a na výzvy, které toto násilí přináší do teorie i praxe trestního řízení. Proto mezi jeho výstupy nepatří pouze tato a závěrečná komparativní studie, ale také vzdělávací manuály a doporučení pro státní zástupce a soudce.¹ Věříme, že tyto materiály pomohou posílit vymahatelnost práva v trestním řízení ve věci trestných činů z nenávisti a posílí postavení poškozených² v trestním řízení. Jak ukazuje také tato zpráva, přes výrazné zlepšení stále dochází k významnému porušování práv obětí.

K vymezení trestné činnosti z nenávisti jsme použili následující definici. Trestný čin z nenávisti (hate crime) zahrnuje taková jednání, která naplňují skutkovou podstatu některého trestného činu a jsou motivovány nenávistí, respektive předsudkem. Z toho důvodu jsou tyto trestné činy nazývány také jako předsudečné trestné činy. Vykonány mohou být nejrůznější formou, od slovních útoků a vyhrožování přes poškozování majetku až po fyzické napadení či vraždu.³

V současnosti existuje napříč jednotlivými státy velmi různorodá úprava trestných činů z nenávisti, a to především ve vztahu ke společenským skupinám, které jsou chráněny trestním právem. V ČR jsou explicitně chráněny skupiny definované na základě etnicity, národnosti, politického přesvědčení a náboženství včetně bezvěrectví a v některých případech také na základě třídy. Nás nicméně zajímaly také útoky spáchané z důvodu jiných charakteristik, například sexuální orientace či identity, genderu, sociálního statusu (bezdomovectví) nebo zdravotního postižení, které jsou v jiných státech rovněž právně upraveny.

1 V celém textu používáme generického maskulina pro souhrnné označení mužů a žen.

2 Ve smyslu § 43 trestního řádu za poškozeného označujeme toho, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (poškozený). Poškozený je stranou trestního řízení a jeho postavení a práva jsou závislá na tom, zda trestní řízení probíhá. V textu používáme častěji termín oběť, a to jak ve smyslu právním, tedy jako fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil (§ 2 odst. 2 zákona o obětech trestných činů) a které z tohoto postavení plynou mimoprocesní i procesní práva, tak ve smyslu obecném, jako osobu, které bylo ublíženo nejen trestným činem, ale také jednáním méně závažným.

3 V českém kontextu se někdy o nenávistné kriminalitě hovoří jako o trestných činech s extremistickým podtextem či extremistické kriminalitě, avšak toto označení je spíše zavádějící. Trestné činy z nenávisti nemusejí a nejsou páčány výhradně ani většinou politickými extremisty, tj. stoupenci či členy nenávistných organizací či hnutí.

Ve výzkumu jsme se soustředili na praktické zkušenosti a názory aktérů trestního řízení. Jsme přesvědčeni, že pouze studiem každodenní reality výkonu práva lze docílit stanoveného cíle projektu. Z toho důvodu byly provedeny rozhovory se zástupci soudců, státních zástupců, advokátů (obhájců i zmocněnců), pachatelů a obětí. Do výzkumu se zapojilo celkem 68 informantů: 10 soudců, 19 státních zástupců, 20 advokátů, 9 pachatelů a 10 obětí. Průměrná délka rozhovoru činila 64 minut, po přepsání všech rozhovorů byl získán datový korpus v rozsahu 1914 normostran. Tím se podařilo získat velmi komplexní, i když zdaleka ne vyčerpávající obraz studované problematiky. Doufáme, že na naše úsilí bude v budoucnosti navázáno a postihování trestných činů z nenávisti bude věnována pozornost v míře, v jaké si nepochybně zaslouží.

Struktura Národní zprávy z výzkumu trestných činů z nenávisti v České republice je následující. Po představení organizace In IUSTITIA a poděkování všem účastníkům výzkumu následuje sekce „Hlavní zjištění“, kde jsou přehledně uvedeny hlavní závěry výzkumu. Pojednány jsou zvláště pro právní profesionály (soudce, státní zástupce a advokáty), pachatele a oběti. Kapitola „Metodologie“ přibližuje výběr informantů, základní charakteristiky sestaveného vzorku a způsob vytváření dat a jejich analýzy, jakož i výzkumnou etiku. Jádro zprávy tvoří kapitola „Analýza“, jež se zabývá každou kategorií informantů zvláště. Nakonec jsou prezentována doporučení pro zákonodárce a orgány činné v trestním řízení, která byla formulována na základě jak realizovaného výzkumu, tak na vlastních praktických zkušenostech členů výzkumného týmu.

IN IUSTITIA

In IUSTITIA, o. p. s., se věnuje prevenci násilí z nenávisti a pomoci obětem tohoto násilí již od roku 2009. Organizace je registrovaným poskytovatelem sociálních služeb a akreditovaným poskytovatelem právních informací. Klientele poskytujeme sociální a právní poradenství a zprostředkováváme pro bono právní služby.

Kromě programu přímé pomoci obětem se soustředíme na vzdělávání odborných pracovníků a pracovníků přicházejících do kontaktu s oběťmi nenávistné kriminality (sociální pracovníci, policie či vyučující). V letech 2015–2016 byla In IUSTITIA pověřena v rámci kampaně Úřadu vlády proti rasismu a násilí z nenávisti realizací školení policie a přípravou vzdělávacích materiálů. Podíleli jsme se také na přípravě zákona o obětech trestných činů a připomínce k jeho užití v praxi.

Mezi aktivity In IUSTITIA patří i výzkum. Dlouhodobě a systematicky monitorujeme nenávistné násilí v ČR. Poznatky z této činnosti pravidelně publikujeme ve výroční zprávě o stavu násilí z nenávisti v ČR a předáváme dál mezinárodním organizacím jako Úřad pro demokratické instituce a lidská práva Organizace pro bezpečnostní spolupráci v Evropě (ODIHR OBSE) a Evropská síť proti rasismu (ENAR). Rovněž zveřejňujeme i studie zaměřené na dílčí aspekty násilí z nenávisti, jako je „Sexuální násilí: Proč se nikdo neptá?“ (2013) či „Islamofobie a násilí z nenávisti v ČR“ (2017). Podrobnější informace na www.in-ius.cz.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě chceme poděkovat všem, kteří se na projektu podíleli a bez jejichž pomoci či podpory by tato zpráva nevypadala tak, jak nyní vypadá. Na prvním místě děkujeme všem informantům z řad soudců, státních zástupců, advokátů, pachatelů a obětí. Dále chceme poděkovat představitelům institucí, které nám pomohly s kontaktováním informantů: Česká soudcovská unie, Nejvyšší soud, Nejvyšší státní zastupitelství, Justiční akademie, Česká advokátní komora, Generální ředitelství Vězeňské služby, Věznice Příbram-Bytíz, Věznice Rýnovice, Věznice Kuřim, Věznice Praha-Pankrác. Dále děkujeme paní Kamile Špejrové a jejím kolegům a kolegyním z Probační a mediační služby, kteří nám pomohli s vytipováním a oslovením relevantních pachatelů. Poděkování si zasluhují také členové a členky etické komise: Kateřina Nedbálková, Kateřina Sidiropulu Janků, Kateřina Tvrdá, Petra Lupták Burzová a Petr Krčál. Za překlad z češtiny do angličtiny a obráceně děkujeme Marku a Martině Alexandrovým. Za pomoc s přepisováním rozhovorů Maxu Blanckovi, Martině Dobrovolné, Ondřeji Dvořákovi, Kateřině Čopjakové, Martině Kubíkové, Ivaně Kupkové a Lence Marečkové. V neposlední řadě děkujeme našim kolegům a kolegyním z organizace In IUSTITIA za jejich podporu a práci spojenou s realizací výzkumu.

HLAVNÍ ZJIŠTĚNÍ

PRÁVNÍ PROFESIONÁLOVÉ

- **Soudci, státní zástupci a advokáti měli spíše omezené profesní a osobní zkušenosti s trestnými činy z nenávisti.** Výjimky byly především mezi obhájci a zmocněnci, u některých lze hovořit o specializaci na tento typ kriminality.
- **Koncept trestných činů z nenávisti byl chápán právními profesionály různě.** Trestné činy z nenávisti jsou ty, které byly spáchány z důvodu předsudku vůči některé společenské skupině. **Někteří si je však vykládali širěji** a zahrnovali pod ně také domácí či sexuální násilí, potažmo další případy, v nichž byla přítomna nenávist ve smyslu emoce.
- **Nikdo z právních profesionálů neprohlásil, že by trestné činy z nenávisti neměly být vůbec právně upraveny.** Zdůvodňováno to bylo zejména jejich morální zavrženíhodností, podílem na ohrožování společenské soudržnosti, potenciálem odstrašit případné pachatele a rolí v prevenci politické radikalizace či extremismu.
- Právní profesionálové se shodovali na mimořádně komplikovaném objasňování trestných činů z nenávisti. **Jako hlavní důkazní prostředky uváděli verbální projevy a tělesné projevy pachatele během útoku, informace k jeho osobě** (trestní minulost, včetně páchání nenávistné kriminality, vztah ke skupině, k níž oběť náležela, vazba na krajní praxi) a **celkové okolnosti skutku** (zejména absence jiného motivu).
- **Názory na roli politického extremismu v trestním řízení se různily. Zatímco podle soudců a státních zástupců představuje jen jeden z možných indikátorů nenávistné motivace, na kterém výsledek trestního řízení závisí pouze nepatrně, podle advokátů naopak významně zvyšuje pravděpodobnost, že bude pachatel obžalován a odsouzen.** Nicméně několik soudců a státních zástupců upozornilo na vliv protiextremistické doktríny na činnost, v jehož důsledku může docházet k přehlížení nenávistné motivace u pachatelů, u kterých nebyla zjištěna žádná spojitost s nenávistnou organizací či hnutím.
- **U státních zástupců byly identifikovány dvě strategie v rámci obžaloby pachatelů trestných činů z nenávisti.** První volí **přísnější kvalifikaci** včetně nenávistné pohnutky, kterou soud případně překvalifikuje, pokud nebude dostatečně podložena důkazy. Druhá v případě slabší důkazní situace klade **důraz na potrestání pachatele** na úkor přílehavější právní kvalifikace, tedy i na úkor zohlednění nenávistné motivace.
- **Obhájci pachatelů využívali dvě hlavní strategie: obviňování oběti a ospravedlňování pachatele.** První spočívá v úplném či částečném přenosu zodpovědnosti za vznik stíhaného jednání na poškozeného. Druhá hledá polehčující okolnosti na straně pachatele, například existenci jiné než nenávistné motivace, roli alkoholu ve spáchání skutku či dobré vztahy pachatele s členy skupiny, k níž náležela oběť a které mají prokazovat, že pachatel nemohl být ve svém jednání motivován předsudečně.

- **Zkušenosti s policií (a obecně orgány činnými v trestním řízení) se poměrně lišily. U většiny soudců a státních zástupců dominovaly pozitivní zkušenosti.** Kritizován byl pouze nezáměr či neschopnost jednotlivců a přílišné lpění na doktríně extremismu, v jejímž důsledku nejsou obviňováni z trestných činů z nenávisti všichni pachatelé, kteří by měli být. **Advokáti popisovali negativní zkušenosti častěji.** Většinou bylo vytýkáno, že policie přehlíží nenávistnou motivaci. Několik obhájců naopak hovořilo o nadužívání nenávistné kvalifikace tam, kde to podle jejich názoru nebylo opodstatněné.
- **Naprostá většina právních profesionálů se domnívala, že je v současnosti platná právní úprava trestných činů z nenávisti adekvátní. Všechny trestné činy, s nimiž se setkali, bylo totiž možné jako nenávistně motivované odstíhat a potrestat.** Někteří nicméně navrhovali rozšíření zákonem chráněných skupinových charakteristik (např. o sexuální orientaci/identitu, věk, bezdomovecký status, příslušnost k subkultuře, zdravotní postižení a další). Jiní spíše podporovali **odstranění taxativního výčtu** a vymezení skutkových podstat tak, aby žádné konkrétní skupinové charakteristiky buď neuváděly, anebo je uváděly demonstrativně, pro příklad. Navrhováno bylo také **přidání kvalifikovaných skutkových podstat dovolujících přísněji potrestat nenávistnou motivaci** k dalším trestným činům, typicky k trestnému činu Výtržnictví nebo Nebezpečnému vyhrožování.
- **Jako vhodně nastavená byla hodnocena také právní úprava trestů.** Naprosté většině právních profesionálů se jevilo vymezení trestních sazeb jako dostatečné, pouze pár informantů zmiňovalo možné zvýšení trestních sazeb u násilných trestných činů z nenávisti. Šlo by však o navýšení výměry trestu již u základní skutkové podstaty, tito informanti by tedy zvážili přísnější potrestání násilných trestných činů v samém základu.
- **Procesní limity byly spatřovány v příliš formalizovaném trestním řádu,** konkrétně v (až na výjimky) nepoužitelnosti protokolů o podání vysvětlení u soudu.
- **Ze specifických faktorů majících vliv na ne/kvalifikování stíhaného jednání jako nenávistně motivovaného pak byly uvedeny zejména: 1) existence odlišného rozhodování o stejném skutku různými orgány (tzv. krajové právo), 2) vliv doktríny extremismu, 3) chybné využívání znaleckých posudků a 4) vliv médií a politiků na vnímání konkrétního skutku jako předsudečného nebo naopak jako nepředsudečného.**
- **Postavení poškozených v trestním řízení bylo vnímáno jako vhodně upravené, a to díky zákonu o obětech trestných činů.** Časté stížnosti však byly vznášeny s ohledem na příliš formalizovaný a obětem ne vždy srozumitelný postup policistů. Zejména advokáty však byla kritizována některá ustanovení trestního řádu, respektive jejich absence – především s ohledem na nemožnost odvolání se proti zjevně nesprávnému rozhodnutí soudu o vině a trestu, proti kterému poškozený nemůže brojit odvoláním.
- **S ohledem na práva obětí byla obecně jako problematičtější hodnocena praxe orgánů činných v trestním řízení, především policie.** Některé popisované jednání lze charakterizovat jako sekundární viktimizaci. Jako jisté řešení tohoto problému byl prezentován institut zastoupení zmocněncem.

- **Na změny v policejní a justiční praxi se také soustředila většina návrhů na zlepšení trestního stíhání ve věci trestných činů z nenávisti.** Kromě výše zmíněných legislativních změn bylo navrhováno **posílení vzdělávání orgánů činných v trestním řízení ohledně specifik trestných činů z nenávisti a potřeb obětí.** Dále bylo doporučováno **zajištění důslednějšího trestání pachatelů a vytvoření programů resocializace a restorativní justice** („kurzy tolerance“) pro pachatele, aby pochopili problematičnost skutků, jichž se dopustili.

PACHATELÉ

- Pachatelé byli **všichni muži**, pocházeli především z **periferních oblastí ČR** a s výjimkou jednoho bylo jejich nejvyšší dosažené **vzdělání středoškolské bez maturity nebo základní**.
- Mezi pachateli byli **jak recidivisté v oblasti trestných činů z nenávisti, tak prvotrestanci** za tento typ kriminality. Šest pachatelů bylo odsouzeno za nenávistné násilí proti konkrétnímu člověku, tři za poškození veřejného zájmu. Někteří ovšem měli i předchozí zkušenosti s pácháním nenávistné kriminality, ať už násilného, nebo nenásilného charakteru.
- **Jako důležitý spouštěč vlastních trestných činů z nenávisti vnímali pachatelé alkohol**. O kvalifikování jejich jednání jako nenávistného rozhodla v několika případech vazba na krajní pravici.
- **Většina pachatelů vnímala policejní orgány ve vztahu k vyšetřování spíše neutrálně**. Někteří nicméně kritizovali nátlakové praktiky, jimž měli být ze strany policistů vystaveni.
- **V řízení před soudem usilovali pachatelé zejména o co největší snížení trestu skrze různorodé taktiky**, od přiznání se přes bagatelizaci nebo popírání spáchání trestného činu až po snižování věrohodnosti poškozených.
- **Za svoje jednání byli všichni pachatelé odsouzeni. Někteří vnímali trest jako nespravedlivý, jiní ho přijali**. Mezi těmi, kteří vnímali trest jako nespravedlivý, byli i jediní dva Romové mezi pachateli. Své obvinění z trestného činu z nenávisti prezentovali jako zneužití práva či pomstu policie.
- **Většina pachatelů tvrdila, že je nálepka pachatele trestného činu z nenávisti nikterak nestigmatizuje**, na rozdíl od nálepky „kariérního zločince“ u recidivistů.

OBĚTI

- **Mezi obětmi byli lidé napadení z důvodu národnosti (romské, ukrajinské), politického přesvědčení** (podpora či pomoc uprchlíkům nebo cizincům), **náboženství** (islám) a **sexuální orientace** (gay).
- **Ve všech případech lze napadení obětí považovat za násilné.** Informanti byli napadáni fyzicky ať už se zbraní, anebo bez ní, případně jim bylo fyzickým ublížením vyhrožováno.
- **Oběti znaly své pachatele pouze ve dvou případech a to od vidění** – byli to totiž policisté.
- **Kromě jednoho byla všechna napadení hlášena. Zkušenosti s policií byly převážně negativní,** někdy u obětí docházelo k i ke znevažování jejich újmy či porušování jejich práv.
- **Ani v jednom z devíti oznámených případů nebyl pachatel odsouzen za trestný čin z nenávisti.** Pět případů bylo posouzeno jako přestupek anebo jednání v souladu se zákonem. Jednalo se například o fyzické napadení matky se dvěma dětmi či vyhrožování smrtí. Ze zbývajících čtyř případů, které již byly kvalifikovány jako trestné činy, byl jediný kvalifikován jako nenávistný. I ten však byl nakonec v průběhu trestního řízení překvalifikován na běžný trestný čin.
- **Všichni informanti se však považovali za oběti nenávistné kriminality a shodovali se na potřeba takové útoky nahlašovat,** zejména kvůli vysoké latenci tohoto typu kriminality.

METODOLOGIE

VÝBĚR INFORMANTŮ A JEJICH CHARAKTERISTIKY

Účastníci výzkumu z řad soudců, státních zástupců, advokátů, pachatelů i obětí byli v souladu se zadáním výzkumu identifikováni na základě účelového výběru. Účelový výběr je veden primárně výzkumnou otázkou a nikoli snahou o vytvoření vzorku informantů reprezentujícího známé i neznámé vlastnosti dané populace. Jako v každém kvalitativním výzkumu také zde je tedy míra zobecnitelnosti závěrů vyvozených z analýzy omezená. Na druhé straně mají tyto závěry vysokou validitu, což znamená, že mnohem lépe odrážejí názory informantů na danou problematiku a jako takové jsou nepostradatelné ve snaze o porozumění sociálním procesům, jakým je také postihování trestných činů z nenávisti.

Vlastní způsob realizace výběru informantů odráží obtíže registrované při výzkumu nesnadno přístupných či skrytých populací. Tyto obtíže je třeba zdůraznit. Mezi uskutečněním prvního a posledního rozhovoru se nachází necelých 17 měsíců, podstatnou část výzkumu tudíž tvořilo získávání informantů. K získání 68 informantů bylo rozesláno celkem 345 žádostí o účast na výzkumu. Téměř tři čtvrtiny z nich přitom směřovala na soudy a státní zastupitelství. Celková návratnost činila necelých 20 %.

Identifikování a oslovování informantů proběhlo ve dvou fázích. V první fázi jsme oslovili s žádostí o spolupráci na výzkumu zastřešující instituce v oblasti justice, advokacie a vězeňství: konkrétně Českou soudcovskou unii, Nejvyšší státní zastupitelství, Justiční akademii, Českou advokátní komoru a Generální ředitelství Vězeňské služby. Od nich jsme očekávali přístup k vytipovaným expertům z řad justice a advokacie a pachatelům. S výjimkou Generálního ředitelství Vězeňské služby nám však tyto instituce žádného informanta oficiálně přímo nezprostředkovaly. Jako neúspěšná se ukázala taktéž strategie paušálního oslovení advokátů prostřednictvím České advokátní komory. Na výzvu zveřejněnou na jejich webových stránkách a jejího oficiálního periodika „Bulletin advokacie“ se nepřihlásil žádný zájemce.

Proto jsme přistoupili k druhé fázi identifikace a oslovování informantů, která byla tentokrát založena povětšinou na osobních kontaktech výzkumníků, analýze soudních rozhodnutí trestné činnosti z nenávisti a mediální analýze případů, které byly za tento typ kriminality označeny. Průběh identifikace vhodných informantů se však zřetelně lišil podle typu oslovených aktérů. V případech soudců a státních zástupců jsme obeslali jednotlivé soudy a státní zastupitelství. V ČR existuje 86 soudů a státních zastupitelství na okresní (či obvodní) úrovni a osm soudů a státních zastupitelství na krajské úrovni. S vytipováním a oslovením pachatelů nám pomohly jednotlivé věznice, které jsme kontaktovali, a Probační a mediační služba. Oběti byly téměř všechny získány na základě předchozí spolupráce s In IUSTITIA.

Následující tabulka (č. 1) shrnuje počet uskutečněných rozhovorů dle jednotlivých kategorií informantů, jejich pohlaví a věku. Obecně byli častěji dotazováni muži než ženy, ženy byly zastoupeny mezi informanty ani ne z jedné třetiny. Přitom relativně nejméně žen bylo zastoupeno mezi pachateli (žádná) a státními zástupci (tři). Z hlediska věku tvořili relativně nejstarší kategorii informantů soudci. Po nich následovali státní zástupci, oběti a advokáti. Nejmladší věkovou kategorií pak byli pachatelé, oproti průměrnému věku soudců (50 let) byli v průměru mladší o 17 let. Nejstaršímu informantovi bylo v době rozhovoru 65 let a nejmladšímu 23 let.

Tabulka č. 1:

Počet rozhovorů z hlediska základních sociodemografických charakteristik informantů

Kategorie informantů	Počet rozhovorů	Pohlaví		Věk				
		Muž	Žena	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65
Soudci	10	5	5	0	0	3	5	2
Státní zástupci*	19	16	3	0	1	9	4	3
Advokáti	20	12	8	0	6	11	3	0
Pachatelé	9	9	0	3	3	2	1	0
Oběti	10	6	4	0	3	5	0	2
Celkem	68	48	20	3	13	30	13	7

*Legenda: *Dva státní zástupci své datum narození nesdělili.*

VEDENÍ ROZHovorŮ A JEJICH PŘEPIS

Informanti byli dotazováni na základě předepsané osnovy otázek. Tato osnova do jisté míry kopírovala obecnou strukturu otázek vypracovanou hlavním řešitelem projektu. Vedle této závazné části v ní byly obsaženy také otázky reflektující český kontext. Celkově byly využity tři varianty polostrukturovaných rozhovorů. Jedna varianta byla společná pro soudce, státní zástupce a advokáty s vyznačenými specifickými otázkami pro každou kategorii. Další dvě varianty byly věnovány samostatně pachatelům a obětem.

Až na dvě výjimky (jeden pachatel a jeden státní zástupce) byly rozhovory nahrány na diktafon. Místo rozhovoru i čas jsme téměř ve všech případech podřídili výběru informanta, respektive zodpovědné instituce. Všechny rozhovory se soudci a státními zástupci jsme realizovali na jejich pracovišti, rozhovory s advokáty pak probíhaly většinou v jejich kancelářích nebo přilehlých kavárnách. V případě pachatelů se rozhovory konaly ve věznicích nebo v místě jejich bydliště, u obětí u nich doma, v práci, v kavárně anebo v kanceláři In IUSTITIA.

Celkem jsme pořídili bezmála 72 hodin záznamu rozhovorů. Jejich průměrná délka činila přibližně 64 minut, s rozptylem od 24 do 132 minut. Ani v jednom případě nebylo dotazování přerušeno předčasně. Přepisy rozhovorů činily 1 913,6 normostran. Podrobněji jsou informace o rozhovorech uvedeny v příloze této výzkumné zprávy.

Nahrávky rozhovorů byly přepisovány doslovně, přičemž každý přepis byl kontrolován jinou osobou tak, aby se zabránilo jakýmkoli nepřesnostem při přepisu a následné interpretaci. V přepisech jsme se snažili zachovat jazyk tazatele i informanta v co nejuvěrnější podobě, včetně případných pauz a emočních projevů (smích, povzdech atd.).

ANALÝZA ROZHovorŮ

Přepsané texty jsme podrobili analýze, která probíhala ve dvou fázích. V první fázi jsme rozhovory kódovali v softwaru MAXQDA podle předem daných témat (např. profesní zkušenosti, konkrétní zkušenosti s trestnými činy z nenávisti, role informantů v různých fázích trestního řízení) tak, aby je bylo možné analyzovat systematicky a vzájemně srovnávat. Kódování bylo provedeno jedním výzkumníkem, aby nedocházelo k nejednotnému kódování v rámci datového souboru. Zároveň však byly jednotlivé kódy v průběhu analýzy diskutovány také s dalšími členy týmu. V průběhu tohoto kódování se z rozhovorů vynořovaly další kódy a subkódy, které doplňovaly původní témata. Šlo tedy o kombinaci deduktivní a induktivní analýzy, přičemž v konečné fázi jsme použili přibližně 190 kódů.

V druhé fázi jsme takto okódované rozhovory analyzovali u každé kategorie informantů zvlášť (soudci, státní zástupci, advokáti, pachatelé a oběti). V jejím průběhu byly identifikovány hlavní témata a myšlenky, které se v rozhovorech objevovaly vzhledem k profesnímu a lokálnímu kontextu a cíli výzkumu. Výsledky tematické analýzy jsme pak srovnali tak, aby u jednotlivých kategorií vystoupila do popředí specifika chápání studované problematiky informanty a jejich přístup k ní.

ETIKA VÝZKUMU

Vzhledem k tématu výzkumu a zvolené technice sběru dat jsme kladli zvýšený důraz na etiku výzkumu. Za tímto účelem jsme sestavili i etickou komisi složenou ze sociálních vědců, kteří připomínkovali znění otázek rozhovorů a způsob nakládání s daty. Byli to: Kateřina Nedbálková, Kateřina Sidiropulu Janků, Kateřina Tvrdá, Petra Lupták Burzová a Petr Krčál. Všem jejich připomínkám jsme vyhověli, zapracovali je do posuzovaných dokumentů a zohlednili je ve výzkumné praxi.

Každému rozhovoru předcházelo písemné a osobní vysvětlení účelu výzkumu, obsahu rozhovoru, role participanta ve výzkumu a jeho práv a způsobů nakládání se získanými daty. Možnost poskytnutí pořízené nahrávky či přepisu rozhovoru téměř nikdo z informantů nevyužil. Podstatná část ovšem projevila zájem o výsledky výzkumu. Téměř všichni informanti stvrdili účast na výzkumu podpisem informovaného souhlasu, jehož znění se nachází v příloze této výzkumné zprávy. Výjimku představovali dva státní zástupci, kteří podepsat informovaný souhlas odmítli, avšak ústně souhlasili s použitím rozhovoru, a to jak před jeho uskutečněním, tak po něm. Z toho důvodu jsme se tyto rozhovory nakonec rozhodli do analýzy začlenit. V některých případech byla účast na rozhovoru podmíněna neformálním udělením souhlasu ze strany informantova nadřízeného.

Informanta jsme před zahájením rozhovoru požádali o souhlas s použitím diktafonu. Jak již bylo řečeno výše, dva informanti zaznamenávání rozhovoru na diktafon odmítli, ale souhlasili s ručním psaním poznámek. V průběhu rozhovoru nás bylo možné kdykoli požádat o zastavení nahrávání nebo úplné přerušování rozhovoru. Na konci rozhovoru jsme informanty vyzvali k tomu, aby s ohledem na průběh rozhovoru nastolili jakékoli téma, které považovali vzhledem k diskutované problematice za důležité a dosud nebylo zmíněno.

Rozhovory byly přepsány buď samotnými členy výzkumného týmu, anebo profesionálními přepisovateli, s nimiž byl uzavřen smluvní vztah. Přepisovatelům byla vysvětlena důvěrná povaha přepisovaných informací a bylo požadováno smazání všech záznamů rozhovorů a jejich přepisů po odevzdání finální verze přepisu.

Všem informantům jsme zaručili anonymitu. Informantům z řad justice a advokacie jsme však nabídli, že lze na vyžádání jejich účast na výzkumu zveřejnit. Této možnosti žádný z nich nevyužil.

LIMITY VÝZKUMU

Každý výzkum má své limity, které vyplývají z jeho pojetí a způsobu realizace. Jako v každém kvalitativním výzkumu také zde platí, že zjištění vyvozená z analýzy jsou platná především pro dotazované soudce, státní zástupce, právní zástupce, pachatele a oběti. Výsledné soubory účastníků tedy nelze považovat za reprezentativní vzorky jednotlivých kategorií, což je ovšem vynahrazeno vyšší kvalitou těchto závěrů. Při interpretaci výzkumných závěrů je v případě tohoto výzkumu třeba vzít v úvahu další tři skutečnosti.

Zaprvé, výzkumníky byli dva stálí a dva přivzatí zaměstnanci organizace zastupující oběti nenávislné kriminality v trestním řízení. Lze předpokládat, že tato skutečnost ovlivnila nejen rozhodování oslovených jedinců o účasti na tomto výzkumném projektu, ale také utvářela podobu informací poskytovaných v rámci jednotlivých rozhovorů. Naši informanti mohli přizpůsobit své vystupování tomu, o čem se domnívali, že chceme anebo naopak nechceme slyšet.⁴

Zadruhé, rozhovory usilující o zachycení praktických zkušeností a názorů jsou vždy poznamenány určitou mírou nespolehlivosti poskytovaných informací. Informanti si nemuseli všechny skutečnosti dobře pamatovat, vyprávěné události mohli vědomě i nevědomě doplňovat informacemi z jiných (a nesouvisejících) událostí, na některé události, momenty či aspekty mohli klást větší a na jiné zase menší důraz a tak podobně. Navíc, kategorie informantů zahrnuté do výzkumu mají z povahy soudního líčení mezi sebou různé a někdy zcela konkurenční vztahy. Při interpretaci jejich výroků je proto třeba vždy vzít v potaz pozici, z níž promlouvali.

Zatřetí, naším cílem nebylo zjišťovat skutečnou znalost právní úpravy. Soudci, státní zástupci ani advokáti nebyli zpravidla na tuto znalosti explicitně dotazováni. Proto se mohli a někdy také dopouštěli výrazných nepřesností. Čelili jsme dilematu, jak se s uváděnými nepřesnostmi vypořádat. Na jedné straně nás zajímaly názory informantů bez ohledu na to, zda odpovídají právní úpravě trestných činů z nenávisli. Na straně druhé jsme se nechtěli podílet na reprodukování zjevně nepravdivých tvrzení. Nakonec jsme se to rozhodli vyřešit takto: názory informantů jsme uvedli, avšak připojili explicitní dementi, bylo-li to třeba.

Přes tyto limity představují dále uvedené poznatky ojedinělý vhled do problematiky trestního řízení ve věci trestných činů z nenávisli v ČR. Jsou založeny na názorech relevantních aktérů trestního řízení, s nimiž bylo pořízeno nemalé množství rozhovorů. A přestože je nelze zobecnit na všechny soudce, státní zástupce, advokáty, pachatele či oběti, dohromady tvoří důležité svědectví o zkoumaném fenoménu, jehož relevance bude nejspíše dále narůstat – alespoň takto to viděli někteří z našich informantů.

⁴ Někteří informanti se přímo účastnili sporů, v nichž advokáti zprostředkovaní In IUSTITIA zastupovali oběti, a rozhovory nejednou využívali jako možnost vyjádřit se k jejich působení.

ANALÝZA

SOUDCI

Z 10 dotazovaných soudců bylo pět mužů a pět žen. Nadpoloviční většina rozhovorů, celkem šest, byla provedena se soudci z okresních soudů, ze zbývajících čtyř pak dva se soudci z krajských soudů, jeden se soudcem vrchního soudu a jeden se soudcem Ústavního soudu. Osloven byl také Nejvyšší soud, avšak tam se z důvodu nedostatku zkušeností odmítli výzkumu zúčastnit. Působíště soudců se nacházelo v Plzeňském (1), Karlovarském (1), Ústeckém (2), Středočeském (1), Olomouckém (2), Jihomoravském (1) a Moravskoslezském kraji (1). **Žádný ze soudců neměl osobní zkušenost s trestným činem z nenávisti v pozici oběti**, ani neznal osobu, která by se obětí takto motivovaného trestného činu stala.

Během studia se soudci s konceptem trestných činů z nenávisti nesetkali. Jen tři prohlásili, že **byli na škole obeznámeni s některými skutkovými podstatami s nenávistnou pohnutkou. Ani ve své praxi se s trestnými činy z nenávisti příliš nesetkávali.** Nebylo výjimkou, že na příslušných soudech zaznamenali za sledované období posledních pěti let pouze několik případů, ve kterých byl pachatel odsouzen za trestný čin z nenávisti. Možná i z toho důvodu **vykládali někteří soudci koncept trestných činů z nenávisti šířeji, tj. jako veškeré, trestním právem postižitelné jednání motivované nenávistnými emocemi** (nikoli pouze předsudečností vůči partikulární skupině).

Všichni soudci souhlasili s tím, že předsudečné trestné činy v užším, předsudečném pojetí jsou společensky škodlivější, a je tedy správné je přísněji trestat. Uváděli k tomu dva důvody: (1) **morální zvrženímhodnost útoků**, které jsou páčány kvůli **skupinové charakteristice oběti, kterou nelze změnit**, za současné **absence jiného motivu pachatele** a (2) **dopad trestných činů z nenávisti na širší komunitu**, kterou oběť zastupuje. Pokud je jedinec napaden jen kvůli své skupinové příslušnosti, pak může být ze stejného důvodu napaden jakýkoli další nositel této skupinové charakteristiky. Útok na jedince má tedy potenciál vyvolat obavy z napadení v celé jeho komunitě.

Soudci se obecně shodovali na tom, že **objasňování trestných činů z nenávisti je velmi náročné a vyžaduje zvláštní úsilí ze strany orgánů činných v trestním řízení** zejména v rovině shromažďování důkazů a podrobného vyslychání od samotného zahájení vyšetřování. To pochopitelně souvisí s tím, že trestné činy z nenávisti jsou dle české právní úpravy vždy spáchány na základě úmyslu pachatele, a je tedy nezbytné bez důvodných pochybností prokázat předsudečnou motivaci pachatele v okamžiku spáchání trestného činu. Soudci tak vícekrát popisovali situace, kdy instinktivně „cítili“, že by některý skutek mohl být motivován předsudečností pachatele, prokázat se to však nepodařilo.

Pokud jde o specifika trestné činnosti z nenávisti, soudci často konstatovali, že **každý případ je originální a je tedy nutné ke každému přistupovat jednotlivě.** V tomto duchu se spíše vyhýbali paušalizacím ve vztahu ke specifickým stíháním trestných činů z nenávisti. Více soudců

však upozorňovalo **na dva rysy, které jsou podle nich této kriminalitě vlastní**. Zaprvé je to **skupinový charakter** páchání trestných činů z nenávisti, zpravidla se na takovém trestném činu podílí více pachatelů. Dále to je **požití alkoholu**, které této trestné činnosti obvykle předchází. **Obecně byly zaznamenané trestné činy z nenávisti líčeny jako spontánní a situační jednání.**

Jako **nejčastější důkazní prostředky** uváděli soudci **verbální projevy pachatele, dále informace o jeho osobě a jeho vztahu k oběti a ohrožené skupině**, kterou tato zastupuje, a případně i k **poškozené osobě, která by sama měla útok vnímat a označit jako nenávistně motivovaný**. Někteří soudci vnímali **trestné činy z nenávisti a pravicový extremismus**, případně fotbalové chuligánství **jako vzájemně provázané**. Mezi oba fenomény nicméně automaticky rovnítko nekladli, opět s důrazem na jedinečnost každého případu a ve prospěch tvrzení, že **pachatelé trestných činů z nenávisti nejsou pouze extremisté**. Obecně byly vazby na krajní pravici vnímány spíše **jen jako jeden z nepřímých důkazů** nenávistné motivace. Jeden ze soudců pak deklaroval, že by tuto skutečnost vzal v úvahu spíše až ve fázi ukládání trestu.

Soudní znalce lze dle zkušeností soudců použít zejména k posouzení symboliky a ideologie hnutí ve vztahu k extremismu. Jejich využití při objasňování nenávistné pohnutky je tak spíše omezené. Znalci mohou například posoudit vztah obžalovaného ke skupině, k níž oběť náleží. Obecně tak **znalecké posudky nebyly řazeny mezi typické důkazní prostředky v oblasti trestných činů z nenávisti**.

Ve vztahu k policii **soudci obecně neshledávali zásadnější nedostatky v práci policejních orgánů na vyšetřování trestných činů z nenávisti**. Byli si nicméně vědomi, že je v tomto ohledu **klíčová role státního zástupce, který práci policie dozoruje**. Někteří informanti zároveň zdůrazňovali **nezastupitelnou úlohu policistů vzhledem k prvotnímu identifikování nenávistné motivace** vyšetřovaného skutku. Zejména v případech, kde absentují nenávistné verbální výroky nebo je nelze podložit svědectvím třetí osoby, může být subjektivní pocit poškozeného, že se stal obětí kvůli své skupinové příslušnosti, zásadní. A k jeho odhalení je pak nezbytný právě **pečlivý a citlivý výslech** poškozené osoby ze strany policistů.

Právní úpravu trestných činů z nenávisti vnímali soudci jako adekvátní. Žádný z nich neměl zkušenost s tím, že by mu platná právní úprava nedovolila kriminální chování motivované nenávistně jako takové odsoudit, a tedy přísněji potrestat. **Několik informantů připustilo, že by mohly být rozšířeny v zákoně vyjmenované chráněné skupinové charakteristiky** (tak, aby zahrnovaly sexuální orientaci či identitu, bezdomovecký status či zdravotní znevýhodnění). Ve dvou případech byly podpořeny debaty o tom, zda k přečinu Výtržnictví rovněž nepřidat kvalifikovanou skutkovou podstatu s nenávistnou pohnutkou. Obecně se však soudci **shodovali na názoru, že je vždy lepší disponovat obecnější právní úpravou**.

Pokud se soudci vyjadřovali k legislativní úpravě trestních sazeb ve vztahu k nenávistné kriminalitě, také zde nespatořovali nedostatky. **Zákon podle nich poskytuje dostatek prostoru ke spravedlivému potrestání pachatele**. Více byla **debatována otázka, jaký typ trestu ukládat a jak moc využívat trestů alternativních**. Dva informanti si dovedli představit **využití mediace mezi pachatelem trestného činu a jeho obětí** i v případě

trestných činů z nenávisti. Záleží však vždy na konkrétních okolnostech případu a zejména osobě pachatele. Pokud trestnou činnost zcela popírá, bagatelizuje ji nebo byl jeho osobnostní vývoj již ukončen, nemá podle nich smysl s pachatelem tímto způsobem pracovat a je třeba přistoupit k represivním opatřením. Naopak větší úspěch lze očekávat u mladistvých osob anebo v případech, kdy pachatel jednal spíše pod vlivem jiných osob.

Na druhé straně, jedna soudkyně měla v oblasti alternativních trestů negativní zkušenosti, ačkoli se netýkaly specificky trestných činů z nenávisti. Trvala na tom, že snahy o dohled Probační a mediační služby a převýchovu pachatele jednoduše nefungují. Volala proto po větší důslednosti soudů, které se nemají bát ukládat nepodmíněné tresty, pokud předchozí způsob potrestání selže.

V procesní rovině byl soudci hlavní nedostatek spatřován v nemožnosti použít před soudem výpovědi, které byly provedeny ještě před zahájením trestního stíhání. To může ztížit prokazování úmyslu pachatele anebo přispět k viktimizaci poškozené osoby opakovanými výslechy. Z toho důvodu volali někteří soudci po zavedení možnosti využít výslechy provedené před sdělením obvinění. Jeden z dotazovaných soudců v této souvislosti nicméně upozorňoval na to, že je třeba ctít rovněž práva obžalovaného, a podpořil tak spíše větší využívání výslechu jako neodkladného úkonu právě v některých citlivějších záležitostech, mezi které by mohly spadat také trestné činy z nenávisti.

Jako další **faktory, které mohou být ve vztahu ke stíhání trestných činů z nenávisti problematické**, byla zmíněna **světonázorová či hodnotová orientace každého ze soudců**. Dotyčná soudkyně bohužel svůj argument dále nerozvedla. Není tedy možno říci, zda se domnívala, že konzervativní soudci se budou stavět spíše negativně k existenci trestných činů z nenávisti či se vyhýbat jejich využívání v konkrétních případech. Jiná informantka se domnívala, že v praxi existuje určitá **diskriminace v oblasti trestných činů z nenávisti**. Podle ní nedochází k aplikování nenávistné kvalifikace tam, kde Romové útočí předsudečně na nositele jiných národností. Dále byly jako důležité faktory zmíněny **nedostatečné zkušenosti vyslychajícího policisty** a spíše s výhledem do budoucna také možný **nedostatek vhodných tlumočnicků** v jazyce poškozených příslušníků cizích etnik či národností.

Právní úprava postavení a práv poškozeného byla všemi vnímána rovněž jako dostatečná, a to také díky zákonu o obětech trestných činů novelizovaném v roce 2015. **Někteří soudci rozporovali, že by oběti trestných činů z nenávisti měly být považovány za zvlášť zranitelné oběti** – nelze prý takto generalizovat, vždy záleží na konkrétní osobě a jejím subjektivním vnímání trestného činu. Zde je ovšem třeba uvést, že tento názor není v souladu s platnou právní úpravou. Zákon o obětech trestných činů garantuje všem obětem trestných činů z nenávisti status zvlášť zranitelných obětí.

Hlavní problémy trestního řízení ve věci trestných činů z nenávisti byly tedy identifikovány až v konkrétním přístupu k obětem, který může být na straně policie zatížen formalismem. V tomto ohledu bylo doporučováno, aby policista musel vždy zaprotokolovat, jaké informace oběti ústně sdělil. Také bylo upozorněno na možnost, že se oběti pomoci vůbec nedostane, protože v první řadě nedokáže rozpoznat, že se stala obětí trestného činu z nenávisti. Zde byla pomoc spatřována v poskytování

bezplatné právní pomoci, a to ideálně zároveň s poskytováním sociálních služeb. **Se zmocněnci dotazovaní soudci příliš zkušeností neměli, ale obecně se nestavěli proti jejich využívání** poškozenými.

Případné **návrhy na zlepšení** směřovaly **především mimo oblast právní úpravy**. Jako užitečná byla hodnocena **školení expertů** na danou problematiku, zejména na specifika trestných činů z nenávisti či politického extremismu, ale i na kulturu skupin ohrožených nenávistnou kriminalitou. Dle některých soudců by měl být hlavní důraz kladen na **pečlivou práci orgánů činných v trestním řízení** ve vztahu k objasňování pohnutky a poškozeným by se mělo dostat **bezplatné právní pomoci a citlivého přístupu od policejního orgánu**.

STÁTNÍ ZÁSTUPCI

Se státními zástupci jsme uskutečnili **19 rozhovorů**, z toho 16 s muži. Celkem 14 informantů působilo na obvodních či okresních státních zastupitelstvích, čtyři na krajských státních zastupitelstvích a jeden na Nejvyšším státním zastupitelství. Ve dvou případech proběhl rozhovor se dvěma informanty ze stejného pracoviště zároveň. Hovořili jsme se státními zástupci působícími v Moravskoslezském kraji (8), Ústeckém kraji (3), Hlavním městě Praze (3) a dále v Kraji jihomoravském (2), olomouckém (1), zlínském (1) a střeďočeském (1). **Žádný státní zástupce si nebyl vědom toho, že by se on nebo někdo z jeho blízkého okolí stal obětí trestného činu z nenávisti.** Jeden informant se však setkal s určitou averzí ve svém okolí v době komunistického režimu kvůli svému katolickému vyznání.

Státní zástupci měli poměrně **různorodé zkušenosti s trestnými činy z nenávisti.** Ačkoli někteří neměli případy, kdy byl pachatel obžalován z trestného činu z nenávisti, **všichni kladli zvláštní důraz na objasnění motivu tam, kde existovaly indicie, že by se mohlo o takový čin jednat.** Na rozdíl od soudců existuje u státních zástupců **specifická specializace na nenávistnou kriminalitu⁵ a metodika⁶** pro tento typ kriminality. To jednak vede k možnosti skutečné specializace jednotlivých státních zástupců, z druhé strany však také k vytváření určitého **lokálního výkladu práva**, a to zejména u **verbálních trestných činů.** Naši informanti dále tvrdili, že někdy pocítili **tlak veřejnosti, médií či nadřízených orgánů, aby konkrétní skutek kvalifikovali jako nenávistný trestný čin.** Zejména k výše jmenované metodice je nutno uvést, že se v kultuře státních zastupitelství i nadále zástupně používá pojem „extremismus“ k označení kriminality z nenávisti.

Žádný z informantů nebyl pro zrušení skutkových podstat trestných činů z nenávisti. Předmětem debat byly zejména **verbální nenávistné projevy.** Trestnost verbálních nenávistných projevů podle informantů stojí zejména na předpokladu, že mohou být podhoubím pro fyzické násilí vůči dotyčným skupinám. Nicméně opakovaně byla otevírána otázka toho, kde je **hranice mezi svobodou projevu a společensky škodlivým chováním,** jež má být trestněprávně stíháno. K takovým projevům má být přistupováno se zvláštní opatrností a s přihlédnutím k subsidiaritě trestní represe. Výrazně se pak do vnímání nenásilných trestných činů z nenávisti dle informantů promítá **osobnostní nastavení jednotlivých státních zástupců.** To může vést k závěru, že **stíhání verbálních trestných činů může být napříč územím ČR značně nevyvážené.**

Většina státních zástupců se k podstatě trestných činů z nenávisti nevyjádřila. Předmětem debat byly spíše praktické otázky stíhání nenávistných projevů, jako jsou stanovení hranic svobody projevu nebo rozlišování mezi různými kvalifikacemi, jimiž mohou být tyto trestné činy postihovány. Ti státní zástupci, kteří se k specifikům trestné činnosti z nenávisti vyjádřili, identifikovali určité **charakteristiky trestných činů z nenávisti:**

⁵ *Ta je upravena Pokynem obecné povahy Nejvyšší státní zástupkyně č. 4/2010 ze dne 27. července 2009, Vzorový řád.*

⁶ *Metodický materiál Extremismus, SL 54/2006, Brno říjen 2009.*

1. vztah pachatele a oběti a s tím související zástupnost oběti: **oběť obvykle nemá na pachatele žádnou vazbu**, je vybrána jako terč útoku jen pro svou příslušnost k určité skupině;
2. **absence jiného motivu** jednání než toho předsudečného; a
3. **osobnost pachatele**: šetření týkající se jeho zájmů, názorů, postojů, trestní minulosti, případných vazeb na krajní pravici aj.

Objasňování nenávistné pohnutky obecně vnímali státní zástupci jako mimořádně komplikované. Jelikož vyšetřovanému „není možné vidět do hlavy“, je třeba za situace, kdy se pachatel sám nedozná, pohnutku dokázat pomocí jiných důkazů, než je jeho výpověď. Za stěžejní důkazní prostředky informanti považovali **verbální projevy** doložené zejména prostřednictvím svědeckých výpovědí anebo pomocí legálně, tj. v souladu s trestním řádem, pořízených obrazových záznamů.

Státní zástupci také využívali nepřímých důkazů. Jednalo se například o **informace k osobě pachatele**, především za účelem zjištění jeho delší dobu trvajících názorů, zájmů, či vztahů ke skupině, k níž napadená osoba patřila, či informace k jeho **vazbě na krajní pravici**. Tyto vazby státní zástupci **obecně nepovažovali za příliš silný důkazní prostředek ve vztahu k prokázání nenávistné motivace**. Někteří informanti ovšem přiznávali, že **může být jednodušší při odhalení takových vazeb pachatele odstíhat**. Mohou být totiž nápomocné při rozlišování, zda se v daném případě jednalo pouze o situační záležitost, anebo o projev skutečně nenávistného přesvědčení.⁷ Na druhé straně bylo zmíněno, že **může být náročnější odsoudit pachatele s vazbami na krajní pravici, protože mohou být v obhajobě zkušenější a ofenzivnější**.

V tomto ohledu byli jako užiteční prezentováni **znalci na politický extremismus**, mohou například posoudit, jaké myšlenky zastupuje konkrétní symbol a zda materiál zabavený při domovní prohlídce obsahuje extremistickou tematiku. To pak může posloužit **jako jeden z důkazů sympatií obžalovaného k extremistickým idejím či hnutím a následně skrze to k předsudečnému smýšlení**. Podle jednoho státního zástupce dokonce znalecký posudek rozhodoval o trestnosti a kvalifikaci vyšetřovaného skutku; měl určit, zda se v případě posuzovaného propagačního materiálu z hlediska míry společenské škodlivosti jednalo už o trestný čin nebo jen přestupek. Nutno ovšem dodat, že zde byly očividně překročeny znalecké kompetence.⁸ Jiný informant kritizoval **soudy, že někdy vyžadují znalecké posudky i tam, kde to není nutné**, respektive kde by soudci měli být schopni tyto otázky sami posoudit.

V neposlední řadě napomáhají objasnit motiv pachatele také **celkové okolnosti a charakter skutku**. Pozornost má být věnována tomu, **zda je dané jednání spíše situační povahy, typicky pod vlivem alkoholu, anebo zamýšlené či organizované** a zda se k takovému chování obviněná osoba uchýlila **jednorázově nebo opakovaně**. U první z alternativ může být náročnější prokázat nenávistný úmysl, protože neorganizované jednání zpravidla nezanechává žádné stopy. Navíc v těchto situačních případech

⁷ Je však třeba říci, že z hlediska trestního zákona není toto rozlišení opodstatněné. U pachatele nemusí dlouhodobě převládat předsudečné myšlení. Podstatné je pouze to, že svou oběť napadl z důvodu jeho skutečné či domnělé příslušnosti k některé ze společenských skupin.

⁸ Role znalce spočívá ve vyjádření se k obsahu extremistických materiálů či významu jednotlivých osob, na něž odkazují. Jeho rolí není posuzovat právní aspekty textu.

nenávistný motiv opravdu přítomný být nemusí. Jeden státní zástupce označil za „strašně složitý“ posouzení, zda výrazy jako „černej zmetku“ či „bílej zmetku“ indikují nenávistnou motivaci, anebo jen slouží k pojmenování druhé strany konfliktu. Vodítkem mohou být rovněž historické souvislosti skutku. Tím můžeme rozumět například otázku toho, zda byl skutek spáchán u příležitosti výročí, které může být významné třeba právě pro pravicové extremisty. Dále je třeba se zaměřit na vztah pachatele a oběti a věrohodnost těchto osob.

Ve vztahu k právní kvalifikaci nenávistných projevů byly informanty zmíněny **dvě možné strategie**, a to: (1) použít spíše **přísnější kvalifikaci s nenávistným motivem**, kterou v případě neprokázání úmyslu soud změní, anebo (2) jít v případě slabší důkazní situace spíše cestou **méně vyhovující kvalifikace, kterou však bude snazší před soudem obhájit**, a přitom bude možné pachatele potrestat víceméně stejně přísně.

Právní úpravu hodnotili státní zástupci obecně jako adekvátní a preferovali spíše její obecné znění. K otázce rozšíření základních skutkových podstat o nové se státní zástupci nevyjadřovali. Výrazněji se vyjadřovali k otázce kvalifikovaných skutkových podstat. A to ve dvou směrech – (1) **rozšíření výčtu chráněných skupin**, respektive rozeznávaných nenávistných pohnutek,⁹ (2) **rozšíření skutkových podstat, které za současné právní úpravy nenávistnou pohnutku v kvalifikované skutkové podstatě nemají**, ale dle názoru státních zástupců by jí mít mohly.

Ohledně první možnosti, tedy rozšíření výčtu chráněných skupin, státní zástupci navrhovali dvě legislativní a jedno praktické řešení. Pouze dva dotazovaní (na přímý dotaz) připustili **možné rozšíření zákonem chráněných charakteristik**, zejména o sexuální orientaci či identitu. Někteří státní zástupci **navrhovali obecnou úpravu**, která by se vyhnula potenciálně problematickému rozšiřování taxativního výčtu. Například jeden informant tvrdil, že by byly **vedeny některé chráněné charakteristiky jako příklad** a další by mohly být volně doplňovány pod formulaci „**jiná skupina osob**“.¹⁰ Tato formulace je momentálně uvedena pouze u trestného činu Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod, v ostatních případech je nenávistná pohnutka omezena taxativním výčtem. Státní zástupci navrhující řešení prostřednictvím „jiné skupiny osob“ si představovali identické rozšíření termínu mezi ostatní kvalifikované skutkové podstaty trestných činů z nenávisti.

Z praktického hlediska někteří státní zástupci navrhovali, aby v případě, kdy konkrétní charakteristika ve výčtu absentuje, byla použita **analogie**,¹¹ anebo alespoň v případě některých paragrafů (např. Těžké ublížení na zdraví) bylo využito ustanovení o obecné přitěžující okolnosti dle § 42b trestního zákoníku, která umožňuje soudu přihlédnout k nenávistné pohnutce jako k přitěžující okolnosti. Současně však neumožňuje automatické

⁹ *V současné právní úpravě je rozeznávána nenávistná pohnutka pouze ve vztahu k rase, národnosti, příslušnosti k etnické skupině, politickému přesvědčení a náboženství (či bezvěrectví), v některých případech také k třídě.*

¹⁰ *V tomto případě by se nejednalo o analogii, ale o dotváření práva výkladem obsahu pojmu jiná skupina osoba, který je zásadně přípustný.*

¹¹ *Zde je nutné poznamenat, že analogie je v trestním právu zásadně nepřípustná, dle zásady nullum crimen sine lege, tedy žádného trestného činu bez zákona, která vyjadřuje požadavek na to, aby veškeré jednání, které stát kriminalizuje, bylo jasně definováno.*

navýšení trestu, což je podstatou kvalifikovaných skutkových podstat.

Naproti tomu jiní státní zástupci hledali řešení zavedení univerzální definice trestného činu z nenávisti. Podle jednoho by mohlo být vhodné příslušná ustanovení přeformulovat tak, aby místo uvádění konkrétních chráněných charakteristik byla použita **formulace pouze obecně odkazující na předsudečnou pohnutku**, ať už rámovanou jakkoli. K navýšení trestu by tedy docházelo u všech trestných činů, které by byly spáchány z předsudečné pohnutky bez ohledu na to, vůči které skupině, respektive z kterých důvodů by byl předsudek realizován.

Někteří státní zástupci rozšiřování chráněných charakteristik (čili i pohnutek) odmítali. Zdůvodnili to zejména tím, že v současnosti neexistuje empiricky problém, že by byly napadány osoby kvůli jiným druhům skupinové příslušnosti anebo že by to současný trestní zákoník nedovolil dostatečně potrestat (například cestou obecné přitěžující okolnosti).

V druhém smyslu právní úpravy kvalifikovaných skutkových podstat, tedy ve vztahu k zavedení nenávistné pohnutky i u těch skutkových podstat, které jí za současné platné právní úpravy nedisponují, se vyjádřili čtyři informanti. Rozšíření právního stavu si **dokázali představit přidáním kvalifikované skutkové podstaty s nenávistnou pohnutkou k přečinu Výtržnictví.** Žádný z nich však nevyjádřil názor, že by to bylo nutné. Naopak se objevily **pochybnosti, zda by taková úprava vůbec byla účelná.** A to proto, že v okamžiku, kdy je nenávistná motivace prokázána, může být toto jednání kvalifikováno jako některý z již existujících trestných činů obsahujících nenávistnou pohnutku v základní skutkové podstatě,¹² a to buď samostatně, anebo v souběhu s přečinem Výtržnictví.¹³

Velmi odlišné postoje panovaly mezi státními zástupci vzhledem k verbálnímu nenávistným projevům (hate speech). U státních zástupců panovaly **pochybnosti** ohledně otázky, **jaké jednání již dosahuje značné společenské škodlivosti**, a je tedy třeba ho postihovat jako trestný čin, a u kterých je na místě použít jiný právní předpis a hodnotit je jako přestupek.

Bez konkrétního vztahu k předsudečné pohnutce pak státní zástupci diskutovali i z jejich pohledu tenkou linií mezi trestnými činy **obecné ohrožení, těžké ublížení na zdraví a vražda**, a to zejména v případě žhářských útoků, které se v ČR opakovaně vyskytovaly.

Také právní úprava v oblasti trestů byla hodnocena jako dostatečná. **Jen dva informanti by byli pro zvýšení trestních sazeb v zákoně u závažnějších či násilných trestných činů z nenávisti.** Tím se však vyjadřovali k základnímu trestnému činu, nikoli k předsudečné pohnutce.

Větší problém byl shledáván v rovině ukládání trestů. Kritika směřovala hlavně k **ukládání nepodmíněných trestů.** Podle jednoho informanta se ukládají **málo a krátké.** Tresty odnětí svobody přitom podle něj nutně nemusí být dlouhé, pokud je během jejich výkonu skutečně plněna **převýchovná i odstrašující role trestu.** Také další informant kritizoval neochotu ukládat nepodmíněné tresty odnětí svobody v odpovídajícím

12 A to v závislosti podle charakteru skutku buď podle § 352 Násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci, § 355 Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob, nebo § 356 Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod.

13 V praxi však dochází zpravidla k tomu, že se tak neděje a většina trestných činů z nenávisti je řešena právě prostřednictvím z hlediska pohnutky neutrálního přečinu Výtržnictví.

rozsahu, a to zejména u recidivistů. Jiný informant uvedl, že by za verbální projevy ukládal nepodmíněný trest odnětí svobody pouze ve výjimečných případech, například u častějších recidivistů, a spíše by využíval alternativní tresty. Další vnímal jako klíčové u méně závažných trestných činů z nenávisti (například u nenávistných projevů na stadionech) rychlé potrestání pachatele, nejlépe v řádu dnů či týdnů, spíše než typ trestu a jeho délku v případě odnětí svobody.

Více státních zástupců si stěžovalo na **nedostatečnou práci s vězni**. Vysloveny byly také názory, že nepodmíněný trest odnětí svobody může naopak přispět k radikalizaci pachatele anebo že selhává odstrašující funkce vězení a někteří pachatelé se tam pravděpodobně i rádi vracejí. Rezervy v práci s pachateli byly státními zástupci spatřovány také mimo vězení. Někteří si stěžovali na nedostatečný počet psychologů a probačních úředníků. Jedna státní zástupkyně vnímala jako problém absenci resocializačních programů v okolí, které by s pachateli této trestné činnosti pracovaly.

Trestní proces státní zástupci obecně vnímali jako příliš formalizovaný. Hlavní slabina byla identifikována v **nutnosti opakovaně vyslýchat svědky i obviněné**. Část informantů byla nicméně zvyklá trestní řád využívat v nastavených mantinelech a necítila nutnou potřebu ho novelizovat. Nedostatky byly odhaleny rovněž v **právní úpravě využití odposlechů a sledování**. Mimo právní úpravu byl zmíněn ještě jeden důležitý faktor, který může problematiku trestných činů z nenávisti ovlivňovat – **medializace případů**. Dva státní zástupci uvedli, že v důsledku zvýšeného zájmu veřejnosti pociťovali tlak, aby některé skutky byly stíhány právě jako nenávistné.

S policisty měla většina státních zástupců dobré zkušenosti. Převládal názor, že se již naučili, jak mají k tomuto typu trestné činnosti přistupovat. Jejich **role** přitom spočívá hlavně v **prvotním vyhodnocení skutku a všech okolností jeho spáchání**. Státní zástupci jsou v tomto ohledu závislí na tom, co policisté vyhodnotí jako (potenciální) trestný čin a záleží tak hlavně na přístupu konkrétního policisty. **Menšina informantů vyjádřila kritiku** k práci policie. Na jedné straně si policisté někdy práci příliš zjednodušují a **prokázání nenávistné pohnutky se věnují nedostatečně**. Na druhé straně se objevil názor, že **příliš lpějí na konceptu extremismu** a někdy stíhají činy jen na základě verbálních projevů bez posouzení celkového kontextu. Jako příklad uvedl informant občanské protesty proti neonacistům, kdy vyšetřující policisté chtěli stíhat jako nenávistný trestný čin prezentaci transparentu s nápisem „Good Night White Pride“).

Role obětí byla opět vnímána jako **legislativně dobře upravená**. Nicméně vícekrát státní zástupci vyjádřili názor, že oběti sice mají **dostatek práv**, jejich **poučení o těchto právech i následné využívání některých z nich je však zatíženo přílišným formalismem**. Praxi poznamenává rovněž příliš komplikované dosažení náhrady škody, zvláště je-li pachatel nemajetný. V tomto případě by měl více peněz vyplácet stát. Ve vztahu k právní úpravě postavení obětí trestných činů z nenávisti vnesla kritiku jediná informantka. Ta se v rozporu s aktuální právní úpravou domnívala, že by oběti trestné činnosti z nenávisti neměly mít žádná specifická práva, aby tím nedocházelo k „pozitivní diskriminaci“. Důraz se dle ní má klást na samotný skutek, nikoli na konkrétní následky. Obecně pak dva informanti upozorňovali na to, že posilování procesních práv poškozených mohou být

v rozporu se zásadou rychlosti trestního řízení.

Se zmocněnci neměli státní zástupci v předmětné oblasti příliš zkušeností, a proto se k jejich roli v trestním řízení vyjádřilo jen několik z nich. Jeden informant konstatoval, že když je zmocněnec advokát, tak je v trestním řízení vždy vítaný a skrze blízký kontakt s obětí může přispět i k dokazování. Další dva vnímali zvláštní **přínos zmocněnců**, a to (1) v situaci, kdy **oběť trpí posttraumatickou stresovou poruchou**, a je pro ni tedy zvlášť náročné svoje práva prosazovat, a (2) při **uplatňování náhrady škody**, což pro poškozené představuje poměrně komplikovaný proces.

Část informantů necítila potřebu zavádět jakákoli opatření **ke zlepšení stíhání trestných činů z nenávisti**. Obecně byla jako užitečná hodnocena školení a výměna zkušeností. Jeden státní zástupce hodnotil jako přínosná také školení Justiční akademie „Úvod do romistiky“, který dle něj umožňuje lépe pochopit kulturu Romů. Jiný informant zdůraznil, že je třeba **dostatek soudních znalců** na extremismus schopných rozlišit, co je projevem extremismu a co jen projevem jiné subkultury (např. metalisté). Naopak potřeba kurzů zaměřených na přístup k poškozeným se specifickými potřebami zásadněji zmiňována nebyla, což vede výzkumníky k závěru, že na rozdíl například od obětí domácího násilí nejsou až na výjimky oběti násilí z nenávisti nahlíženy jako lidé, jimž vznikla specifická újma.

V oblasti dokazování volali někteří státní zástupci po **efektivnější právní úpravě využití odposlechů a sledování a větším vytěžování informací o obviněných na sociálních sítích**. Zejména s výhledem do budoucna by se mohl vyskytnout problém s **tlumočníky**. Jako oblast zvláště vyžadující nápravu pak vyplynul **přístup trestní justice k pachatelům**, a to jak s ohledem na ukládání trestu, tak s ohledem na jejich navrácení do společnosti (resocializační programy).

ADVOKÁTI

S advokáty bylo uskutečněno celkem 20 rozhovorů – 12 s muži, 8 s ženami. Většina advokátů působila v Praze, avšak zkušenosti se zastupováním pachatelů nebo obětí měli také v jiných krajích. Mimo Prahu pocházeli informanti z Moravskoslezského (3), Plzeňského (1), Ústeckého (1) Středočeského (1) a Jihomoravského kraje (1). Zkušenosti s advokátní praxí měli různé. Tři informanti v době konání rozhovoru neměli dosud složenou advokátní zkoušku.¹⁴ **Polovina informantů se řadila mezi obhájce pachatelů trestných činů z nenávisti a polovina mezi zmocněnce obětí této kriminality.** A i když nejméně tři obhájci měli zkušenosti i se zastupováním obětí, lze v případě kategorie advokátů rozeznat dvě relativně samostatné skupiny informantů. Specifičnost této kategorie dále podtrhuje fakt, že u osmi informantů můžeme hovořit o různé míře specializace na zastupování pachatelů či obětí trestných činů z nenávisti.

S konceptem trestné činnosti z nenávisti se během studia setkal jediný informant. Dotyčná dokončila Právnickou fakultu dva roky před konáním rozhovoru, na přednáškách trestního práva byla této problematice věnována samostatná část. **Osobní zkušenost s nenávistným napadením měla naopak většina informantů** (dva na tuto otázku neodpověděli). Útočeno na ně bylo z důvodu příslušnosti k subkultuře identifikované na základě vzhledu: dredy, punková móda (3 informanti), židovská identita (3), romská národnost (2), politické přesvědčení (2), česká národnost (1) a příslušnost ke krajně pravicovým skinheadům (1). Dodejme, že se ne vždy jednalo o identitu, s níž se informanti identifikovali. Jeden z 11 napadených pak byl viktimizován z více důvodů (antisemitismus a politické přesvědčení).

Celkově měli advokáti nemalé profesní zkušenosti s trestnými činy z nenávisti. Množství zkušeností se pochopitelně u jednotlivých informantů lišilo. Někteří se setkali jen s jedním nebo dvěma případy, jiní jich naopak měli i 10 a více. Z rozhovorů s advokáty pak vyplynuly následující specifika tohoto typu kriminality.

Do praxe obhájců se promítaly trestné činy z nenávisti dvojím způsobem: (1) jako klasické trestné činy z nenávisti, kde bylo obhajobu nutno zaměřit na vyvrácení nenávistné motivace a (2) jako extremistické trestné činy z nenávisti, kde se obhajoba zaměřovala na vyvrácení vazby na extremismus. V prvním případě byly uplatňovány strategie obviňování oběti a ospravedlňování pachatele. První strategie spočívá v přenesení zodpovědnosti za vznik trestného činu na stranu oběti. Obhajoba tvrdí, že oběť konflikt zavinila anebo se mu aktivně nesnažila zabránit, či zvýrazňuje jiný motiv – oběť byla napadena pro problematický způsob života či v reakci na předchozí bezpráví některým z příslušníků skupiny, ke které poškozený patří. Obhajoba se tedy snaží vyvrátit nenávistnou pohnutku tím způsobem, že usiluje o to prokázat, že by pachatelé jednali útočně bez ohledu na identitu oběti. Druhá strategie spíše akcentuje dobré či bezproblémové vztahy pachatelů s příslušníky skupiny, k níž

¹⁴ Pro zachování anonymity o nich nicméně budeme hovořit nadále jako o advokátech.

oběť náležela, vliv alkoholu na omezenou přičetnost pachatele či situační okolnosti.¹⁵ Zpochybnění nenávistné pohnutky se týkalo zejména trestných činů s nenávistnou motivací v kvalifikované skutkové podstatě.

Druhou oblastí, které se obhájci věnují, jsou extremistické trestné činy z nenávisti. Zde se soustředí na to, aby **zpochybnili či vyvrátili důkazy předložené státním zástupcem ve vztahu k extremistickým hnutím. Jde především o zpochybňování znaleckých posudků na politický extremismus** poukazem na neobjektivitu metodologie nebo neprofesionalitu soudního znalce. **Neobjektivita posudků** byla dokazována tak, že se obhájci snažili přimět jejich autora k připuštění, že neexistuje jediná interpretace daného materiálu (textů, obrazů, symbolů atd.), anebo že objektivita v sociálních vědách neexistuje vůbec. **Neprofesionalita znalců** se prokazovala buď problematizováním zvolené metodologie, anebo podáváním námitek ohledně jejich podjatosti (jeden znalec označil veřejně neonacisty za „deprimovaná hovada“, druhý se měl dle tvrzení obhájce nezákonně obohacovat na úkor státu).¹⁶ A obecně se obhájci snažili obžalobu z výše uvedených trestných činů zpochybnit s ohledem na **ústavně chráněnou svobodu projevu**.

Zmocněnci byli převážně prezentováni jako důležitá součást trestního řízení, neboť:

1. na rozdíl od oběti disponují **specifickým právem účastnit se výslechu pachatele v přípravném řízení a dále vykonávají práva obětí** (např. navrhnout důkazy a se souhlasem soudu je provádět, nahlížet do spisu a seznamovat se s ním na konci přípravného řízení či v hlavním líčení klást se souhlasem soudu otázky obviněnému a svědkům);
2. **pomáhají dokázat nenávistnou pohnutku**, přičemž údajně platí, že pokud nezmíní oběť nenávistnou motivaci pachatele nejlépe během prvního podání, může být její důvěryhodnost zpochybňována obhájcem či soudem;
3. **obecně fungují jako páka na orgány činné v trestním řízení**, které nemusejí vždy dbát na práva obětí, protože dominantně sledují účinnost a rychlost trestního řízení anebo bagatelizují vzniklou újmu a podílejí se na sekundární viktimizaci obětí;
4. **realizují návrhy na náhradu škody**; a
5. **poskytují psychologickou podporu svým klientům**, kteří nezřídka trpí strachem o svou bezpečnost a vyžadují péči o svůj psychický stav.

Podle některých obhájců však zmocněnci svým klientům i uškodit. Dle jejich názoru by měl zmocněnec hrát během soudního líčení jen doplňkovou roli, má primárně směřovat k prokázání majetkové či nemajetkové újmy. V praxi je však zmocněncům umožňováno navrhnout i takové důkazy, které cílí na prokázání pachatelovy viny bez přímé

¹⁵ Jako příklad lze uvést společenský nátlak, jemuž byli vystaveni příbuzní pachatelů obviněných z nenávistného napadení jiné skupiny osob. Na základě tohoto obvinění různí příslušníci napadené skupiny pokřikovali na příbuzné či jim jinak ukazovali svou nelibost z počínání jejich příbuzných. To příbuzným způsobilo stres. Jeden z nich se opil a následně se dožadoval vpuštění do jiné hospody, kam mu ovšem hosté zabránili v přístupu. Dotyčný na ně kvůli tomu začal nenávistně útočit, načež jej policie obvinila z trestného činu z nenávisti.

¹⁶ Nutno podotknout, že obhájci jsou schopni napadnout znalce i pro jeho národnost a presumovat tak jeho podjatost. Například soudní znalec Michal Mazel byl napaden obhájcem, který tvrdil, že jako osoba židovského původu nemůže poskytovat neutrální posudky ve vztahu k extremistickým trestným činům z nenávisti. Advokát byl postižen kárným řízením České advokátní komory.

souvislosti s doložením újmy, potažmo přímo suplují roli veřejné obžaloby.¹⁷ Jeden z obhájců tvrdil, že zmocněnci mohou zájmy poškozených ovlivnit negativně i tak, že nedodržují běžné normy (např. tvrdí něco, co nemohou dokázat, nebo mají nepřiměřené požadavky).

Skoro všichni advokáti **souhlasili s existencí právní úpravy trestných činů z nenávisti**, a sice z **morálních** („čisté zlo“, slovy jedné advokátky), **společenských** (ubližují více nejen obětem, ale také se dotýkají jiným členům napadené skupiny), **odstrašujících** (relativně vyšší sankce mají případné pachatele odradit od páčání této kriminality), **protiextremistických** (podílejí se na prevenci politické radikalizace) a **marketingových** důvodů (existence této právní úpravy pomáhá odčinit pověst ČR jako rasistické země, kterou údajně má).

Advokáti nicméně **nerozuměli konceptu trestných činů z nenávisti stejně**. Někteří zastávají **širší pojetí**, které je založeno na existenci nepřátelské motivace spíše než na předsudcích (**užší či etablované pojetí**). Patřily by sem například sexuálně motivované útoky či domácí násilí. Toto pojetí však ve vztahu ke klasickému pojetí může vést k tomu, že některé trestné činy z nenávisti nejsou jako takové uznávány, a sice tehdy, kdy přichází v úvahu více možných motivací. Tehdy existence odlišné motivace než té nenávistné obvykle slouží k vyvrácení té nenávistné. Jeden advokát označil případy, kdy existuje více motivací jako „hraniční“ trestné činy z nenávisti. Jiní je však za nenávistnou kriminalitu nepovažovali vůbec. Kromě širšího a etablovaného pojetí trestných činů z nenávisti tak můžeme vymezit i **ideální koncepci trestného činu z nenávisti**. Typicky se jedná o žhářský útok organizované extremistické skupiny osob na dům romské rodiny, přičemž není možné stanovit žádnou jinou motivaci k jeho spáchání než nenávist vůči nim.

Nejspíš i kvůli těmto nejasnostem se **objevovala kritika neschopnosti orgánů činných v trestním řízení nenávistnou kvalifikaci řádně aplikovat**. Na jedné straně se to týkalo **nadužívání nenávistné kvalifikace**. Obhájci si ji vysvětlovali nutností dokládat úspěchy na poli boje proti extremismu, a to jak ve vztahu k veřejnosti, tak uvnitř policie. A upozorňovali, že nadužívání může vést k vyvolání či posílení předsudků vůči skupině napadené oběti u nespravedlivě stíhaného pachatele, stejně jako k poškození mezietských vztahů. Naproti tomu bylo také a mnohem častěji kritizováno **nedostatečné užívání nenávistné motivace**. Tu si informanti vysvětlovali neochotou vyšetřujících policistů přidělovat si práci, menší jistotou, že se nenávistný případ podaří dotáhnout do zdárného konce, předsudky policistů proti ohroženým skupinám a „jejich“ právním zástupcům, sympatiemi k pachateli a nedostatečnou pozorností věnovanou této kriminalitě na straně policejního prezidia a Ministerstva vnitra („není to prioritá“).¹⁸

Jako **specifika objasňování trestných činů z nenávisti** byla uvedena nutnost objasnit pohnutku pachatele, což je mimořádně komplikované, neb se jedná o „trestný čin, který je do jisté míry způsoben v hlavě“. Jako nejdůležitější projevy nenávistné pohnutky byly uváděny **verbální a tělesné**

¹⁷ Zde je třeba uvést, že se jedná o logický postup zmocněnce tam, kde je státní zástupce „příliš liknavý“. Není-li pachatel odsouzen, nemůže být ani přiznána náhrada škody.

¹⁸ Na mocenský rozměr tohoto sporu poukazují odlišné zkušenosti s přístupem k romským pachatelům. Na jedné straně prý nikdy nejsou stíháni jako pachatelé trestných činů z nenávisti, na druhé straně je vyvíjen nátlak veřejností, aby takto stíháni byli, aniž by pro nenávistnou motivaci byly důkazy.

projevy během útoku („Ty zasranej Židáku!“, hajlování aj.) a **sociální charakteristika pachatele**, respektive jeho sympatie či příslušnost k nenávistným hnutím či organizacím a předchozí páchaní nenávistné kriminality.

S tím souvisí profilování pachatelů na základě informací z policejního sledování ve věci politického extremismu a využívání posudků soudních znalců na extremismus. Podle řady informantů se **s prokázanými vazbami na krajní pravici zvyšuje pravděpodobnost, že pachatel bude jako nenávistný odsouzen**. Podobně **znalecké posudky byly dle několika obhájců rozhodujícím důkazem, jenž rozhodl o pachatelově odsouzení**. Znalecké posudky byly obecně značně kritizovány. Na jedné straně byly prý využívány i tam, kde to nebylo potřeba – policie či soud to mohly samy posoudit. Na straně druhé bylo zmiňováno vyjadřování se znalců k právním otázkám a jejich podjatost ve prospěch obžaloby. Stejně tak ovšem byly zaznamenány případy, kdy soud pachatele navzdory posudkům viny zprostil s odvoláním se na svobodu projevu.

Dalšími specifiky jsou **odlišné posuzování trestných činů z nenávisti orgány činnými v trestním řízení** („krajové právo“), **obecně různý přístup orgánů činných v trestním řízení i vliv dalších aktérů, jako jsou politici a novináři**. Mnoho advokátů upozorňovalo na význam mimoprávních faktorů, které vstupují do rozhodování o ne/kvalifikaci skutku jako trestného činu z nenávisti. Jedná se jak o nastavení institucí, tak personální založení konkrétních policistů, státních zástupců či soudců. Stejně tak ovlivňuje rozhodování společenské dění, například takzvaná „migrační krize“ byla často spojována s obavami, že orgány činné v trestním řízení upřednostní své postoje před právem. Politici a novináři mohou rovněž přispět k tomu, zda skutek bude kvalifikován jako trestný čin z nenávisti. Na tom se shodovali obhájci i zmocněnci, byť často z protichůdných pozic: buď přispívají k podněcování nenávistných nálad ve společnosti, anebo naopak podporují až nezákonné postupy v rámci „boje proti extremismu“.

Právní úpravu trestných činů z nenávisti považovala naprostá většina její stávající podobu za vyhovující. Pokud by měla být novelizována, tak ve smyslu **vytvoření nenávistné pohnutky v kvalifikovaných skutkových podstatách u některých trestných činů** (Výtržnictví, Nebezpečné vyhrožování), **rozšíření chráněných charakteristik** (o sexuální orientaci či identitu, příslušnost k subkultuře, cizinecký či migrantský status, případně o další charakteristiky, pokud to bude empiricky dostatečně zásadní problém) či **uzpůsobení znění skutkových podstat tak, aby byla odstraněna logika jejich taxativního vymezení**. To může být provedeno zavedením demonstrativního výčtu buď skrze doplnění ochrany pro takzvanou jinou skupinu osob, anebo formou příkladu. Před výčet chráněných charakteristik by se jednoduše vložilo slovo „například“. Obě varianty by otevřely prostor pro zohlednění dalších charakteristik pomocí soudní interpretace.

Zmocněnci upozorňovali, že absence specifické nenávistné pohnutky ve skutkových podstatách zapříčiňuje, že některé trestné činy nelze vůbec jako trestné činy z nenávisti odstíhat.¹⁹ Zároveň naprostá většina zastánců

¹⁹ Jako příklad lze uvést *Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci dle § 352 v odstavci 2. Zde jsou chráněné charakteristiky uvedeny taxativně, zahrnují skutečnou nebo domnělou rasu, etnicitu, národnost, politické přesvědčení a vyznání (bez vyznání). Pokud by došlo k napadení kvůli sexuální orientaci, tato trestní kvalifikace by nemohla být vůbec použita a orgány činné v trestním řízení by se musely přiklonit k jině, méně odpovídající vlastnímu jednání.*

rozšíření připouštěla, že **trestní zákon umožňuje u všech trestných činů zohlednit nenávistnou motivaci ve smyslu obecné přitěžující okolnosti**. K této alternativě nicméně vznášeli **dvě výhrady**. Ta první se týká rozdílu mezi obecné přitěžující okolností a kvalifikovanou skutkovou podstatou ve vztahu k trestní sazbě. Zatímco kvalifikovaná automaticky zvyšuje trestní sazbu, **obecná přitěžující okolnost ponechává zpřísnění trestu na úvaze soudce, který se navíc musí pohybovat v rozmezí základní trestní sazby**. Trest je tedy zpřísnován pouze v jejím základním rozsahu a automaticky se nenavýšuje. **Druhá výhrada vyplývá z toho, že nenávistná obecná přitěžující okolnost nebývá používána.**²⁰ Z toho důvodu považovali někteří informanti rozšíření chráněných charakteristik za prostředek zvýšení efektivity vymáhání spravedlnosti. Měli za to, že pokud orgány činné v trestním řízení uvidí v kvalifikované skutkové podstatě například sexuální orientaci, spíše bude tento skutek stíhán jako nenávistný, než kdyby tam tato chráněná charakteristika nebyla.

Odpůrci novelizace se rovněž odvolávali na existenci **obecné přitěžující okolnosti** a dále zmiňovali možnost **souběhu běžných a nenávistných trestných činů** či **využívání stávajících chráněných charakteristik analogicky k těm, které byly poškozeny**.²¹ Nicméně, nejčastěji byla novelizace odmítána kvůli **obavám z dopadu nesystémových změn na efektivitu trestního zákona**, respektive z jeho nežádoucího „zaplevelování“. Dalšími důvody k odmítání novelizace bylo, že:

1. **pouhé přidávání dalších charakteristik naopak zmenší pravděpodobnost, že orgány činné v trestním řízení rozpoznají a postihnou útoky motivované neuvedenými charakteristikami jako trestné činy z nenávisti** (s použitím obecné přitěžující okolnosti);
2. **rozšiřování bude mít protichůdné důsledky pro vymahatelnost spravedlnosti** – pokud policie má potíže aplikovat i již uvedené charakteristiky, pouze se prohloubí propast mezi normativitou a fakticitou;
3. **kriminalita proti lidem vyznačujícím se v trestním zákoně absentující charakteristikou nepředstavuje zásadní společenský problém;** a názor, že
4. **„se to s těma identitama přehání“**, jak prohlásil jeden advokát, aniž by však tuto svou tezi rozvedl.

Skoro všichni advokáti považovali právní úpravu trestů v případě trestných činů z nenávisti za adekvátní a spravedlivou. Pouze jeden na tuto otázku neodpověděl a druhý sice odpověděl, že ji za adekvátní nepovažuje, ale nijak to nezdůvodnil. Více advokátů však řeklo, že spíše než rozpětí trestních sazeb a jejich existující navýšení v případě kvalifikovaných skutkových podstat považují za důležité, aby byli pachatelé vůbec potrestáni. Několikrát také zaznělo, že řešení problematiky nenávistné kriminality, respektive meziskupinových predsudků, z nichž tato kriminalita vyrůstá, vyžaduje primárně jiné prostředky než ty trestněprávní. **Kritizována byla častěji praxe ukládání trestů**. Obhájci zmiňovali nepřiměřeně vysoké tresty ve vztahu k bagatelnímu porušení zákona a exemplární tresty.

²⁰ *Opačnou zkušenosť – obecná přitěžující okolnost byla použita – měli pouze dva advokáti, aniž by si však byli s to vybavit konkrétní případ, kdy k tomu došlo.*

²¹ *Poslední řešení ovšem odporuje logice trestního práva. Jak již bylo řečeno výše, v trestním právu není princip analogie přípustný. Výčet chráněných charakteristik je taxativní (s výjimkou trestného činu Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezení jejich práv a svobod).*

Identifikováno bylo i několik **procesněprávních** či **faktických limitů** ve vztahu k nenávistné kriminalitě. Jedním z nich je **vliv doktríny politického extremismu** na rozhodování o použití nenávistné kvalifikace. Dalším je **snaha o konstruování nenávistných organizovaných skupin policií tam, kde to prý neodpovídá realitě**. Otazník se dle jednoho z obhájců vznáší nad **postavením znaleckých posudků v odvolacím řízení, kdy jejich autor přestane být před jeho zahájením soudním znalcem**. A v neposlední řadě bylo jedním obhájcem **kritizováno rozhodnutí soudce, jenž byl údajně příliš benevolentní k aktivitě zmocněnce poškozených**.

Co se týče **postavení obětí v trestním procesu**, bylo namítáno, že **v současnosti mají oběti nebo jejich zmocněnci právo podat opravný prostředek pouze ohledně výroku o náhradě škody**. Nemohou se odvolat proti výrokům o vině a trestu. **Větší část kritiky se ovšem soustředila na získávání náhrady škody**. Především bylo jako problematické viděno, že **dochází k odkazování žádostí o náhradu škody do civilního řízení, a to i tam, kde to není proti příslušným ustanovením trestního řádu** (proti zásadě rychlosti trestního řízení).

Dále bylo kritizováno nevhodné nastavení institutu peněžité pomoci. V důsledku přísných podmínek přichází peněžité pomoci buď pozdě, anebo vůbec. Dle jedné advokátky je to dáno tím, že Ministerstvo spravedlnosti poskytuje pomoc až v návaznosti na soudní rozhodnutí, čímž se ovšem ruší myšlenka včasné pomoci, na níž tento institut staví. Druhým problémem je nedostatečná výše finanční pomoci.

Zákon o obětech byl obecně vnímán jako dobrý příspěvek ke zlepšení postavení obětí v trestním řízení, přestože jeho aktuální verze není zdaleka dokonalá. Jednak chybí možnost opravných prostředků proti těm rozhodnutím soudu, které nerespektují ustanovení daného zákona a zbavují tedy oběti jejich práv (například vyžadování psychiatrického posudku soudcem v případě, kdy oběť nechce vypovídat v přítomnosti pachatele, nepřiznání postavení zvláště zranitelné oběti aj.). Jednak má zákon stanovovat příliš malé paušální částky peněžité pomoci, např. v případě těžké újmy na zdraví jen 50 000 Kč.²² Kromě toho bylo kritizováno, že ochrana poskytovaná zvláště zranitelným obětem dle zákona o obětech trestných činů se uplatní pouze v trestním řízení, nikoli v eventuálně navazujícím přestupkovém, respektive občanskoprávním řízení.

Větší problémy byly opět spatřovány v případě praktické aplikace zákona o obětech trestných činů. Především soudci byli advokáty podezříváni z toho, že v důsledku jeho neznalosti či nedostatečné znalosti mohou porušovat práva obětí.

Informanti formulovali řadu **doporučení pro zefektivnění trestního procesu ve věci trestných činů z nenávisti**. I když byly navrhovány některé novelizace (viz výše), řešení zde nebylo primárně spatřováno v legislativních změnách. Spíše bylo **prosazováno posílení vzdělávání orgánů činných v trestním řízení**. Realizováno by mělo být již na úrovni vysokých škol, mezi studenty právnických fakult a policejních akademií. Pro představitele orgánů činných v trestním řízení by měly být **dostupné metodiky, informativní materiály a školení spojená s diskuzí modelových**

²² *Oběti nicméně mohou žádat i vyšší peněžitou pomoc, pouze ovšem za situace, kdy ji nad uvedenou paušální částku prokáží skutečně vynaloženými náklady.*

případů. Policejním vyšetřovatelům bylo doporučováno **soustředit se na mezinárodně uznávané indikátory trestných činů z nenávisti**, a pokud se kterýkoli z nich objeví, tak vždy pracovat s nenávislnou motivací jako s jednou z možností. Obecně indikátory spíše zohledňují kontext než osobnost pachatele. **Skutečnost, že pachatel není příznivcem ani členem nenávislného hnutí („extremista“), sama o sobě ještě nevyvrací, že nespáchal trestný čin z nenávisti.** A stejně tak někteří informanti navrhovali, **aby byly ověřovány údajně dobré vztahy s jinými členy skupiny, k níž oběť v očích pachatele patřila.** Policie by se rovněž měla **více zaměřovat na trestné činy z nenávisti páchané na internetu, zvláště na sociálních sítích.**

Obsahem vzdělávání policie (ale i dalších orgánů činných v trestním řízení) by měla být specifika nenávislné kriminality, práva a potřeby obětí, postupy při práci s nimi a důkladné poskytování informací o pomáhajících organizacích a lepší přístup ke zmocněncům. V současné době bývá zmocněncům prý dáváno vyšetřovateli najevo, že jsou v trestním řízení jaksi navíc a někdy bývá ve vztahu k nim dokonce porušován zákon. V neposlední řadě by **školení mělo vysvětlovat policistům, proč trestné činy z nenávisti představují důležitou oblast zájmu.** A to především proto, že trestné činy z nenávisti se netýkají pouze bezprostředně poškozených, ale ovlivňují také další příslušníky skupiny, k níž byly oběti pachatelem přiřazeni, čímž přispívají k posilování společenského napětí.

Navrhováno bylo rovněž podpoření vzniku specializovaných policejních týmů, avšak nikoli bezvýhradně. Jeden informant vyjádřil obavu, že pokud nebude zajištěna rotace policistů na této pozici, hrozí, že u specialistů převládne pocit, že „ti extremisti jsou za každým rohem“.

Ve vztahu k pachatelům byl taktéž požadován citlivý přístup. Je třeba vzít v potaz, že obvinění či obžalování z trestného činu z nenávisti může způsobit stigmatizaci dotčeného. I když budou soudem zproštěni obžaloby, toto stigma je bude provázet nadále v souladu s pořekadlem: „Na každém šprochu pravdy trochu.“ To může negativně ovlivnit jejich životy. Radikální přístup k oznamovatelům trestných činů prosazoval jeden z obhájců. Požadoval, aby **byli sankcionováni autoři nepodložených trestních oznámení s touto pohnutkou.** Bude-li existovat kárný postih či finanční náhrada v případě křivého obvinění z nenávislného útoku, omezí to nežádoucí stigmatizaci jedinců a poškození dobrých vztahů na místní úrovni. Jeho názor lze však považovat za zcela osamocený, a to napříč celým výzkumným souborem.

Vedle vzdělávání bylo požadováno **zajištění větší důslednosti stíhání trestných činů z nenávisti ze strany vyšších prvků soustavy státních zastupitelství.** Někteří informanti soudili, že skutečně důsledné stíhání bude zajištěno pouze tehdy, kdy z něj udělají prioritu Policejní prezidium a Ministerstvo vnitra. Dále bylo navrhováno **vytvoření resocializačních programů a restorativní justice pro pachatele nenávislné kriminality a zajištění jejich bezpečnosti ve věznicích.** V neposlední řadě jeden advokát hovořil o **potřebnosti výzkumů orientovaných na trestné činy z nenávisti a jejich stíhání orgány činnými v trestním řízení.**

PACHATELÉ

S pachateli trestných činů z nenávisti jsme realizovali **devět rozhovorů. Ve všech případech šlo o muže.** Sedm pachatelů se označilo za osoby české národnosti, dva informanti za Romy. Všichni informanti mají základní nebo středoškolské vzdělání (z toho jeden s maturitou). **Před nástupem do výkonu trestu se živilí především manuálními dělnickými profesemi, byli bez zaměstnání nebo si nárazově přivydělávali.** Jeden pachatel se pokoušel o podnikání. Většina informantů prožila většinu svého života v místě svého narození nebo blízkém okolí v periferních oblastech země, dva z nich pak měli zkušenost s prací mimo ČR.

S překračováním zákona měli informanti dlouhodobě zkušenosti. Ve většině případů navíc tyto zkušenosti nesouvisely pouze s trestnou činností z nenávisti, ale i s jiným typem kriminality, jako je výtržnictví, krádeže nebo násilné potyčky. **Pět pachatelů se nicméně dopustilo trestného činu z nenávisti již dříve a hlásilo se k radikálním politickým názorům či uskupením,** ať už pravicovým (4 pachatelé), nebo levicovým (1). Konkrétně se hlásili k politicky vyhraněným subkulturám (např. pravicově orientovaní skinheads), obecně definovaným idejím (např. vlastenectví, neonacismus), vágně definovaným aktivitám (např. „mlácení nácků“) nebo členství či sympatiím ke konkrétním organizacím (např. Národní odpor).

Trestný čin z nenávisti, za nějž byli naposledy odsouzeni a na jeho základě také námi zahrnuti do výzkumu, byl z větší části tvořen klasickými trestnými činy s nenávistnou pohnutkou v základní skutkové podstatě nebo kvalifikované skutkové podstatě. Ve třech zbývajících případech byli pachatelé odsouzeni za takzvané extremistické trestné činy z nenávisti související se založením nenávistné organizace či projevem sympatií k nenávistnému hnutí (viz tabulku č. 2). **Pět z devíti pachatelů spáchalo svůj čin ve spolupachatelství. Ani v jednom případě pachatelé svou oběť předtím neznali.**

Právní kvalifikace nenávistného skutku, za nějž byli pachatelé naposledy odsouzeni

Informant	Trestná činnost z nenávisti		Běžná trestná činnost
	Běžná TČzN	Extremistické TČzN	
1	Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob		Výtržnictví
2	Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci + Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob		Výtržnictví
3	Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob		Ublížení na zdraví, Výtržnictví, Krádež
4	Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci		Výtržnictví
5	Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci + Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod		
6	Ublížení na zdraví + Obecné ohrožení		
7		Projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka	
8		Projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka	
9		Založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka	

Za důležitý spouštěč vlastních trestných činů z nenávisti považovali pachatelé alkohol, který v nich probudil resentment vůči různě definovaným nepřátelům. Při popisování spáchání trestného činu však informanti hovořili také o událostech, které tomuto jednání těsně předcházely a které tento „zkrat“ uvádějí do situačního kontextu. Tyto situace jsme pojmenovali jako **odveta, kolektivní rozhořčení a obrana proti příkoří.**

Za **odvetné jednání** lze považovat například napadení skupiny Romů proto, že se jeho pachatel domníval, že jej předtím okradli. **Kolektivní rozhořčení** popisovali dva informanti. V obou případech k němu došlo v hospodě, kde se informanti společně s dalšími návštěvníky hospody pobuřovali nad chováním Romů žijících ve stejné obci jako oni a na základě toho se je vydali napadnout. **Obrana proti příkoří** představuje obrannou reakci, v níž je nenávistná kriminalita používána jako nástroj symetrické obrany vůči způsobené újmě. Své rasistické urážky takto pojímali dva romští pachatelé, kteří byli sami dříve rasisticky napadeni. V jednom případě začali sousedé informantovi rasisticky nadávat („černé svině“) kvůli

hlasitě puštěnému rádiu. Když začal informant tyto nadávky oplácet, přijeli policisté a postavili se na stranu podněcovatelů. Ve druhém případě byl informant rasisticky napaden v hospodě.

Alkohol absentoval pouze u dvou informantů. Jeden z nich byl odsouzen za založení nenávistné organizace, kterou se chtěl odlišit od zbytku krajně pravicové scény. Druhý pak byl odsouzen za odhalení tetování významného německého nacisty na svém těle.

Bezprostřední události po zadržení popisovali pachatelé rozdílně. Někteří si stěžovali na nátlakové praktiky policie včetně násilí, většina však práci policie posuzovala spíše neutrálně. V podstatě lze říci, že **na práci policie si stěžovali ti, kteří v průběhu řízení nedisponovali právním zastoupením.** Samotný **průběh trestního řízení se u pachatelů značně lišil v závislosti** na závažnosti spáchaného zločinu a na jejich minulosti. Ta nebyla posuzována jenom s ohledem na **kriminální recidivu**, ale také na **aktivitu pachatelů v krajně pravicových politických organizacích.** Taková minulost pak mohla podle pachatelů uměle zvýšit i posuzovanou závažnost spáchaného zločinu.

„Protiextremističtí specialisté“ se zapojili do případů pěti našich informantů, nehledě na typ trestného činu z nenávisti. **Důležitost zapojení těchto policejních expertů v postihování trestných činů z nenávisti tkví podle informantů zejména v držení znalostí o krajně pravicové politické scéně.** Ty jsou využívány k podepření důkazních prostředků, je-li pachatel jejím členem nebo sympatizantem. V případě podezření z napojení na ultrapravicovou scénu byly případy informantů postoupeny „protiextremistickým specialistům“. Ti pak buď realizovali domovní prohlídky s cílem zjistit míru plánování a organizovanosti spáchaného trestného činu, nebo trestní spis doplnili informacemi o pachatelově minulosti s ohledem na sympatie s krajně pravicovými idejemi či angažmá ve prospěch takto profilovaných organizací či hnutí (potažmo obojí).

Při soudním líčení byla **motivace pachatelů dokazována především materiály získanými při domovních prohlídkách a terénními poznatky protiextremistických oddělení policie.** Další důkazy, které měly dle informantů vliv na jejich odsouzení, pak tvořily výpovědi svědků, kteří byli přítomni přiznání pachatelů ze spáchání trestného činu z nenávisti, slyšeli nenávistné verbální projevy nebo viděli pachatele krátce před spácháním útoku. Podobný význam měly podle pachatelů audiovizuální záznamy, na nichž byl slyšet nebo vidět průběh trestného činu. O něco menší význam pak byl připisován posudkům soudních znalců posuzujícím jejich psychický stav nebo technické parametry útoku.

Ve vztahu k dokazování nenávistné pohnutky vyzdvihovali dva pachatelé také aktivní roli soudce. Státního zástupce v těchto případech popisovali informanti spíše jako nevýrazného účastníka, jehož zájem na případu byl ve viditelné opozici vůči soudu. Jeden informant například popisoval překvapení, jež zavládlo v soudní síni v okamžiku, kdy soud předvedl důkazy, které udivily i státního zástupce vystupujícího do té doby velmi smířlivě. Důkazy měly prokázat politickou aktivitu informanta na krajně pravicové scéně a zpochybnit jeho obhajobu založenou na nadměrném používání alkoholu.

Právního zástupce využilo v trestním řízení pět informantů. Zbývající čtyři buď nestihli právní zastoupení využít, neboť byl jejich případ projednán ve zkráceném přípravném řízení, anebo jej odmítli z jiných

důvodů. Jeden informant to zdůvodnil kombinací finančních důvodů a malé závažnosti svého činu, za nějž očekával maximálně podmíněný trest odnětí svobody, s nímž byl ochoten se smířit. Druhý tvrdil, že advokátům nedůvěřuje s ohledem na zkušenosti svých známých a že očekával, že vyvázne jen s podmínkou. Podobně o právním zastoupení uvažoval i další informant. Svůj přístup však nakonec přehodnotil a obhájce si „pro pocit“ najal, ač vzhledem k důkazní situaci nepředpokládal nijak výraznou pomoc.

Z pěti informantů využívajících služeb právního zástupce byl tento informant také jediný, který si jej vybral na advokátním trhu. Zbývající čtveřici byl přidělen obhájce ex offo. **S kvalitou jejich služeb byli informanti vesměs spokojeni.** Jediným nespokojeným informantem byl ten, který nebyl o svém obvinění z trestného činu z nenávisti vůbec informován. Kromě toho si stěžoval na obhájce „falešné sliby“, že za uvedené trestné činy bude potrestán nanejvýš podmíněným trestem odnětí svobody.

Hlavní strategií pachatelů při obhajobě byla snaha o **maximální snížení potenciální výše trestu.** Za tímto účelem používali pachatelé různé taktiky:

1. **přiznání se;**
2. **bagatelizace nebo popírání zločinu:** snížení přičetnosti požitím alkoholu, přenášení viny na oběť;
3. **snížování věrohodnosti oběti:** neútočil na Romy, ale na „fetáky“, způsobená újma nebyla tak závažná, jak tvrdila oběť;
4. **orientace na domnělou povahu státního zástupce a soudce:** nenaštvat je zbytečnými průtahy atp.;
5. **poukazování na ekonomickou výhodnost podmíněného nebo alternativního trestu pro společnost:** pachatel slibuje, že bude pracovat a živit rodinu;
6. **přijetí trestu:** trestní řízení dlouho trvá a pachatele příliš psychicky zatěžuje, pachatel má strach, že by na odvolacím soudu mohlo dojít k navýšení trestu.

Jak uvedená strategie a taktiky fungovaly, se lze jen domnívat. **Všichni informanti byli za své činy odsouzeni.** V sedmi případech proběhlo klasické soudní líčení, dva pachatelé byli odsouzeni trestním příkazem (jeden podmíněně a druhý nepodmíněně). Čtyři pachatelé dostali nepodmíněný trest odnětí svobody, byť dva z nich byli odsouzeni za souběžně páchané trestné činy, přičemž trestný čin z nenávisti představoval podle soudu ten méně závažný zločin. Zbývajících pět informantů pak bylo odsouzeno k podmíněnému trestu. Tresty vnímali pachatelé různě a obvykle v souladu s hodnocením celého trestního řízení. **V tomto ohledu naprostá většina informantů vnímala řízení jako nespravedlivé.** Ne vždy to však znamenalo, že se orgány činné v trestním řízení zachovaly nespravedlivě vůči pachatelům. Jeden tvrdil, že měl za svůj skutek obdržet vyšší trest. Zbývající pachatelé řízení považovali buď za nespravedlivé v dílčích aspektech, anebo nemělo být zahájeno vůbec.

Pachatelé se většinou necítili trestem za trestný čin z nenávisti nijak stigmatizováni. Výjimku představovali dva pachatelé. Pro jednoho bylo stíhání a odsouzení za trestný čin z nenávisti prvním a (zatím) posledním setkáním s trestním systémem, pro druhého bylo odsouzení za hanobení rasy ostudnou, ale nespravedlivou nálepkou. Pokládal se totiž za antifašistu. A když o svém odsouzení mluvil při náhodném setkání se

svými bývalými soupeři – „nácky“ –, s nimiž ho pojil životní styl pouličních rváčů, tak mu za něj zatleskali. On sám to nesl velmi nelibě. Ostatní pachatelé **tvrdili, že jejich život a plány neovlivňuje ani tak nálepka nenávistného zločince, jako spíše pověst recidivisty.**

Plány do budoucna měli pachatelé rovněž různé. Tři informanti vyslovili přání „být v klidu“, tj. trestnou činnost již nepáchat a věnovat se budování pevných rodinných vazeb. Dva informanti přemýšleli v době rozhovoru o tom, že po svém propuštění z vězení odejdou do zahraničí (Litva, Kypr). Ostatní se nevyjádřili.

OBĚTI

V této kategorii bylo uskutečněno **10 rozhovorů, šest s muži a čtyři se ženami. Osm informantů se narodilo a většinu života prožilo v ČR nebo na Slovensku, jeden informant pocházel z východní Evropy a jeden ze země v severní Africe.** Tři informanti měli vysokoškolské vzdělání, čtyři osoby měly dokončené středoškolské vzdělání a tři osoby základní vzdělání. Sedm informantů bylo v průběhu rozhovoru zaměstnáno, a to v různých oblastech od pohostinství přes média, neziskové organizace až po kulturu nebo finanční průmysl. Tři informanti byli v průběhu rozhovoru nezaměstnaní. Jeden informant byl v minulosti odsouzen za trestnou činnost. Ani jeden z informantů se nehlásil k radikálním politickým názorům.

Osm informantů se stalo obětí trestného činu z nenávisti opakovaně. Jen někteří v minulosti své nenávistné napadení oznámili policii. Neochota nahlašovat tento typ kriminality podporuje tvrzení, že trestná činnost z nenávisti má z větší části latentní charakter. V tomto kontextu je zajímavé, že **pouze jeden z nahlášených trestných činů, o nichž bude v následující kapitole řeč, byl posouzen policií jako trestný čin z nenávisti. Všichni informanti se však za oběti nenávistné kriminality považovali.** A proto o nich budeme v textu takto také hovořit. Dále se v rozhovorech primárně zaměřujeme na jeden trestný čin z nenávisti, a to zpravidla ten, kterého se informanti stali obětí naposledy.

V pěti případech byl útok spáchán z důvodu barvy pleti, respektive romské národnosti. V jednom z těchto případů se jednalo o kombinaci dvou charakteristik: napadeným byl **muž bez domova** romské národnosti. Proti dvěma informantům byl trestný čin z nenávisti veden pro jejich **zaměstnání v nevládních neziskových organizacích,** které pomáhají příslušníkům společensky znevýhodněných skupin. Jednotlivě pak byli mezi našimi informanty zastoupeni ti, kteří byli viktimizováni z důvodu jejich domnělého či skutečného **náboženského přesvědčení** (muslim), **sexuální orientace** (gay) a **národnosti** (Ukrajinec). **Podle dostupných informací nebyl ani jeden z pachatelů rozpoznatelným příznivcem krajní pravice.** Podle slov informantů šlo o běžné občany, respektive ve dvou případech o policisty.

U všech obětí se napadení vyznačovalo určitým prvkem násilí. Šest informantů bylo **napadeno fyzicky** a čtyřem informantům bylo **vyhrožováno násilím.** Ve třech případech došlo k vyhrožování prostřednictvím internetu a mělo různé formy, od veřejné výzvy k popravě přes jednorázové výhrůžky smrtí až po opakované vyhrožování smrtí informantově rodině. Jeden případ vyhrožování pak proběhl na veřejně přístupném místě a byl doprovázen výstřely ze zbraně. Dvě napadení informantů byla poznamenána **šikanou.** V jednom případě předcházela fyzickému útoku dlouhodobá šikana ve formě bezdůvodných stížností, šíření pomluv a slovních i fyzických útoků na dceru poškozených. V jiném případě pak měl útok charakter veřejného ponižování, které mělo podobu házení jídla po poškozeném a hlasitého urážení.

Podobně jako u našich informantů z řad pachatelů platilo, že svou oběť téměř vůbec neznali, také naši **informanti z řad obětí trestných činů z nenávisti se ve většině případů s pachatelem před útokem nikdy nesetkali. Pouze dva informanti znali pachatele od vidění – jednalo se**

o policisty. V jednom případě byla žena s kočárkem povelena opilým policistou mimo službu. Po útoku zůstala dva dny v nemocnici. Další informant byl zkopán strážníkem městské policie ve svém provizorním přístřešku na periferii města, informant naštěstí neutrpěl vážnější poranění.

Téměř všechny trestné činy z nenávisti spáchané proti našim informantům byly nahlášený, ať už přímo jimi, anebo někým třetím. Pouze jeden informant své napadení neoznámil, protože dle svých slov nevěřil, že by se policie jeho případem zabývala. Spíše očekával, že by se mu vysmála a že by jej vystavila podobně ponižujícímu jednání jako pachatelé. V tomto přesvědčení jej posílilo to, že se ho nikdo z lidí přítomných v provozovně rychlého občerstvení, kde k napadení došlo, nezastal. To platilo rovněž pro zaměstnance soukromé bezpečnostní služby

Největší **pozornost věnovala** dle poškozených **policie** těm případům, které byly **medializovány**, nebo těm, které nesly **viditelné stopy násilí** a které **nahlásil někdo jiný než jejich oběti**. Obecně lze říci, že **oběti byly s přístupem policie při řešení jejich případů nespokojeny**. Nespokojenost se týkala především **znevažování újmy poškozených**, které mělo formu zřetelné neochoty vyšetřovat nahlášené jednání, nevhodných poznámek a zpochybňování psychické újmy. Nespokojenost poškozených však souvisela i s **porušováním práv obětí** (bránění v komunikaci s právním zástupcem, neposkytnutí pomoci při eskalaci sousedských sporů, neposkytnutí kontaktu na pomáhající organizace atp.) a **konkrétními technickými nedostatky**, jako byla přítomnost špatného tlumočnicka. Dva informanti pak uvedli, že se jednání policie změnilo k lepšímu až po medializaci jejich případů.

Ve většině případů byli poškození zastoupeni organizací In IUSTITIA, respektive advokáty dlouhodobě spolupracujícími s touto organizací. Zbývající dva informanti byli zastoupeni právníkem doporučeným jeho známým a kamarádkou-advokátkou. Přestože informanti začali být zastupováni v různých fázích případu, všichni hodnotili své právní zastoupení kladně. To se týkalo zejména přítomnosti právního zástupce u výpovědi na policii, kdy usměrňoval policisty při jejich pokusech o bagatelizaci nebo upravování svědeckých výpovědí obětí. Dále byl oceňován při pomoci s vyřizováním náležitostí spojených s náhradou způsobené újmy a s uplatňováním práv dle zákona o obětech trestných činů (např. možnost výpovědi u soudu bez přítomnosti pachatele, pomoc při žádostech o poskytnutí peněžité pomoci apod.).

Trestní stíhání bylo zahájeno ve čtyřech případech. Ve dvou případech však nebylo v době psaní zprávy ještě u konce. Ze dvou uzavřených případů byl pouze jeden kvalifikován jako trestný čin z nenávisti a pachatel byl za něj odsouzen. V odvolacím řízení jej však soud překvalifikoval na běžný trestný čin. Ve dvou případech byla újma poškozeným posouzena jako přešůpek proti občanskému soužití. V jednom případě byla uložena poměrně vysoká pokuta. Odvolacím orgánem však byla snížena a správní orgány nakonec nestihly řízení skončit ve lhůtě, která je k tomu zákonem stanovena. Došlo proto k prekluzi a pachatel nebyl povinen nepravomocně uloženou pokutu zaplatit. Ve třech případech se podle policie nejednalo o protiprávní jednání. Kvalifikaci nahlášeného jednání a stav trestního řízení v průběhu psaní zprávy shrnuje následující tabulka:

Tabulka č. 3: Kvalifikace oznámeného skutku a stav trestního řízení k říjnu 2017

Informant	Kvalifikace	Kvalifikace jako HC	Stav řízení
1	Trestný čin	V první instanci ano, při odvolání ne (Těžké ublížení na zdraví s nenávistnou motivací + Porušování domovní svobody + Poškození cizí věci)	Ukončeno (Pachatel odsouzen nepodmíněně)
2	Trestný čin	Ne (Násilí proti skupině obyvatelů a jednotlivci dle starého trestního zákoníku v 1. odst.)	Ukončeno (Pachatel odsouzen podmíněně)
3	Trestný čin	Ne (Výtržnictví + Ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky)	Probíhá
4	Trestný čin	Ne (Výtržnictví)	Probíhá
5	Přestupek	Ne	Probíhá
6	Přestupek	Ne	Ukončeno
7	Neposouzeno jako protiprávní jednání	/	Trestní oznámení odloženo
8	Neposouzeno jako protiprávní jednání	/	Trestní oznámení odloženo
9	Neposouzeno jako protiprávní jednání	/	Trestní oznámení odloženo
10	Neohlášeno	/	/

Proces objasňování nenávistné pohnutky z pohledu obětí je tedy velmi těžké přiblížit. **Žádný skutek totiž nebyl jako trestný čin z nenávisti pravomocně odsouzen**, i když jej oběti jako nenávistný popisovaly a jako oběti trestného činu z nenávisti se nadále vnímaly. Důvod, proč byl jediný odsouzený trestný čin z nenávisti překvalifikován v odvolacím řízení na běžný trestný čin, si naše informantka nevybavovala.

Hlavní důkazy, které byly u soudu provedeny, sestávaly podle našich informantů z výpovědí obětí a svědků trestného činu, ze záznamů elektronické komunikace mezi pachateli a oběti, na nichž bylo zaznamenáno vyhrožování spolu s rasistickými urážkami, případně byla předložena zdravotní dokumentace k doložení vzniklé újmy. **Zapojení pachatelů do extremistických politických organizací nebo jejich politické přesvědčení nebylo podle informantů ani v jednom případě projednáváno.**

S výsledkem svého řízení byli spokojeni jen dva informanti. Zbývajících sedm informantů vyjádřilo v různé míře svou nespokojenost. Ta se týkala především chování policistů. Jak již bylo řečeno, policisté otevřeně zlehčovali újmu obětí, čímž v nich vzbuzovali pocit, že případ nebude řádně prošetřen. **Ve dvou případech dokonce vystupovali policisté zvláště necitlivě: jeden vynášel informace ze spisu poškozeného na svůj veřejně dostupný profil na sociální síti, v jiném případě policie odmítla k nahlášenému vyhrožování střelnou zbraní vůbec přijet.**

Čtyři informanti zmínili **média jako potenciálně důležitý nástroj v uplatňování svých práv.** Média totiž v různé míře informovala o kauzách hned tří našich informantů, což podle jejich názoru přimělo policii

k tomu, aby je vůbec vyslechla. Do té doby se totiž policie k jejich případům stavěla odmítavě a jejich újmu zlehčovala.

Ačkoli nebyli s průběhem trestního řízení většinou spokojeni, téměř všichni informanti by v budoucnosti podobný útok ohlásili. Pro tuto motivaci měli různé důvody, které lze shrnout do následujících kategorií: zajištění vlastní bezpečnosti, politické přesvědčení a profesní solidarita s klienty. Poslední kategorie obecně odrážejí přesvědčení některých informantů o tom, že **nenávistná kriminalita má převážně latentní povahu, a proto je na ni nutno veřejně upozorňovat, a to orgány činné v trestním řízení především.** Dva informanti tuto otázku nezodpověděli.

DOPORUČENÍ

Na základě výše uvedeného a s přihlédnutím k našim zkušenostem se zastupováním obětí formulujeme níže **dva druhy doporučení: legislativní a praktická**. Z hlediska hmotněprávní úpravy jsou podstatná dvě výzkumná zjištění. Zaprvé, většina právních profesionálů měla jen omezenou představu o podobě právní úpravy trestných činů z nenávisti. Zadruhé, právní profesionálové obecně hodnotili tuto úpravu jako dobře nastavenou, a proto nepovažovali za nutné její parametry významně měnit.

To, že z výzkumu nevyplýval požadavek na změnu legislativní úpravy trestných činů z nenávisti, může být interpretováno dvojím způsobem. Buď tato změna skutečně nutná není, anebo nutná je, ale informanti si to s ohledem na marginální zastoupení nenávistné kriminality ve své praxi neuvědomují. V každém případě se zdá, že pokud by mělo ve věci trestných činů z nenávisti docházet k hmotněprávní úpravě, bude spíše složitě nalézt odborníky, kteří se k tomu budou moci relevantně vyjádřit. Z toho důvodu považujeme za nezbytné, aby se **případné legislativní změny orientovaly na potřeby artikulované oběťmi**, včetně obětí latentní kriminality. Oporu lze přitom hledat v mezinárodních závazcích, komparativní analýze trestních zákonů evropských a jiných zemí a v neposlední řadě ve viktimologických výzkumech.

Stávající právní úpravu trestných činů z nenávisti lze **považovat za roztržičnou**.²³ Neexistuje jedna zásada či pravidlo, kterého by se orgány činné v trestním řízení přidržovaly. Trestné činy z nenávisti místo toho nacházíme napříč trestním zákoníkem, přičemž lze rozlišit dva jejich typy. První typ obsahuje nenávistnou motivaci ve znění základní skutkové podstaty. Jedná se o trestné činy § 352 odst. 2 Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci, § 355 Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob a § 356 Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod. V tomto případě představuje nenávistná pohnutka podmínku trestnosti. Bez jejího prokázání není možné považovat trestný čin za spáchaný.

Druhým typem trestných činů z nenávisti jsou ty trestné činy, které mají nenávistnou motivaci uvedenu v kvalifikované skutkové podstatě. Zde jsou chráněné charakteristiky vymezeny taxativně. Jako trestný čin z nenávisti v kvalifikované skutkové podstatě mohou být odsouzeny útoky z důvodu rasy, národnosti, etnické skupiny, náboženství (včetně absence náboženství) a politické příslušnosti. Kvalifikovaná skutková podstata zajišťuje automatické zvýšení trestní sazby. Na úrovni trestání může být nenávistná pohnutka zohledněna jako obecná přitěžující okolnost ve smyslu § 42 trestního zákonu písm. b). V tomto případě soud přihlédně k tomu, že pachatel spáchal trestný čin ze ziskuchtivosti, z pomsty, z národnostní, rasové, etnické, náboženské, třídní či jiné nenávisti nebo z jiné zvlášť zavržením hodné pohnutky“. K automatickému zvýšení trestní sazby zde nedochází, soud se může rozhodnout uložit vyšší trest při horní části sazby.

²³ Dále podle Kolektiv autorů. 2010. *Zapomenuté oběti: Násilí z nenávisti a poradenství pro jeho oběti v ČR*. Praha: In IUSTITIA, EVZ, KBS; In IUSTITIA. 2015. *Zpráva o násilí z nenávisti v České republice v roce 2014*. Praha: In IUSTITIA, s. 19–22.

Pokud by měla být právní úprava trestných činů z nenávisti změněna, právní profesionálové by podpořili spíše **obecnější skutkovou podstatu než rozšiřování taxativního výčtu**. Tímto zjištěním se otevírá prostor pro univerzální kvalifikovanou skutkovou podstatu trestného činu z nenávisti, který je uplatňován například v Řecku.²⁴ Alternativou, vyžadující menší zásah do stávajícího znění právní úpravy, je uvedení celé právní úpravy do souladu s § 356, který ve výčtu chráněných charakteristik explicitně zmiňuje variantu „jiné skupiny osob“.²⁵ V tomto případě by orgány činné v trestním řízení mohly postupovat pomocí subsumpce – pod „jinou skupinu osob“ by bylo možné podřadit různé z důvodu předsudku napadané skupiny.

Co se týče **rozšíření typologie trestných činů z nenávisti**, většina právních profesionálů o tom samostatně nehovořila. Pokud jim však byl tento scénář nastolen jako možnost, byli ochotni o rozšíření typologie uvažovat. To se týkalo soudců, státních zástupců a zmocněnců, obhájci byli principiálně proti. My doporučujeme rozšířit trestné činy z nenávisti o trestný čin Výtržnictví, Nebezpečné pronásledování, Nebezpečné vyhrožování a trestné činy proti důstojnosti v sexuální oblasti, které se v praxi naší organizace vyskytují, předmětem výzkumu však nebyly. Oporu lze v tomto případě hledat v právních úpravách trestných činů z nenávisti jiných států, např. Rusko²⁶, Belgie,²⁷ Bosna.²⁸

Ani procesně-právní změny nebyly právními profesionály zpravidla navrhovány. A pokud ano, převažovaly spíše návrhy praktického rázu nebo se netýkaly trestního řízení (správní řízení, civilní řízení). V této oblasti lze doporučit především zaměřit se na analýzu praxe trestního procesu a zákona o obětech trestné činnosti ve prospěch obětí. Spolu s tím je třeba posílit povědomí o právech obětí na straně orgánů činných v trestním řízení, zejména soudců.

Praktická doporučení formulujeme ve třech oblastech: trestní řízení, práva obětí a poškozených a zvyšování kompetencí orgánů činných v trestním řízení. Všemi skupinami informantů byla za klíčového aktéra postihování trestných činů z nenávisti označena policie.

Hodnocení policie se výrazně lišilo napříč skupinami informantů. Pozitivní hodnocení práce policie ze strany soudců a státních zástupců lze rovněž interpretovat dvěma protichůdnými způsoby. Vedle toho přitakávajícího, který pozitivní hodnocení bere jako dané, lze přijít s následujícím vysvětlením: k informantům se dostaly informace pouze o případech, kde nenávistná pohnutka byla identifikována, respektive bylo o ní rozhodnuto již na úrovni přípravného řízení. O ostatních případech, které by měly být posouzeny jako nenávistné, tudíž vůbec nevěděli. Naopak oběti a advokáti

24 ŘECKO. § 81a trestního zákona. Dostupné z: <http://www.legislationline.org/topics/country/27/topic/4>.

25 Konkrétně zde v prvním odstavci stojí: „Kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.“

26 RUSKÁ FEDERACE. Trestný čin výtržnictví - čl. 213 federálního zákona 63/1999, trestního zákona, ve znění novely 172/2012.

27 BELGIE. Trestný čin znásilnění. Čl. 532 zákona č. 1867060850, trestního zákona, v znění pozdějších předpisů.

28 BOSNA A HERCZEGOVINA. Trestný čin znásilnění. Čl. 203 zákona č. 36/03, trestní zákoník, ve znění 37/03, 21/04, 69/04 a 18/05.

s prací policie spokojeni spíše nebyli. Policii byla vytýkána neschopnost správně identifikovat nenávistnou pohnutku, necitlivý přístup k obětem a porušování procesních práv obviněných.

Doporučujeme využít silného postavení policie v trestním řízení a dál **posilovat její kompetence identifikovat trestnou činnost z nenávisti a potřeby poškozených**. Dále se přikláníme k tomu, aby byla důsledně prováděna hlásná služba v rámci policie a státního zastupitelství, zaručující, aby o každém incidentu z nenávisti byl informován příslušný metodik následně podporující efektivitu vyšetřování. Bylo by rovněž záhodno, aby bylo vynaloženo úsilí o zprestižnění specializace na trestné činy z nenávisti. V případě státního zastupitelství je třeba přispět k **důslednější realizaci dohledu**, případně dozoru práce policie ve věci objasňování nenávistné pohnutky.

Soudci i státní zástupci si uvědomovali mimořádnou komplikovanost dokazování nenávistné motivace. V tomto ohledu bylo zjištěno, že označení určitého činu jako trestného činu z nenávisti a jeho stíhání jako takové může být ovlivněno tím, jak příslušné orgány (policie a státní zastupitelství) vyhodnotí domnělou efektivitu či úspěšnost stíhání činu právě jako trestného činu z nenávisti. Souhlasíme s tím, že dokazování nenávistné pohnutky je náročné. Nicméně věnování se tomuto úkonu není volbou, ale povinností. Doporučujeme tedy důsledně dbát na Pokyn Nejvyššího státního zastupitelství 8/2009, jenž ukládá státním zástupcům **zaměřit se na nenávistnou pohnutku**, a to i u těch trestných činů, které pohnutku nemají jakou součást skutkové podstaty.

Právní profesionálové upozornili na zásadní vliv doktríny extremismu v rozhodování, zda bude pachatel obviněn a odsouzen z nenávistné kriminality. Z toho důvodu především hrozí, že pachatelé trestných činů z nenávisti bez zjevných vazeb na extremistické organizace či hnutí nebudou jako takoví posouzeni. Právní profesionálové se však setkávali s pachateli s vazbami na krajní pravici pouze v menší míře. Naopak větší část informantů z řad pachatelů tyto vazby vykazovala, případně se jednalo o pachatele útočící na Romy. Řady trestných činů z nenávisti se dopustili i v minulosti.

Zejména v dnešní době je třeba považovat **doktrínu extremismu ve vztahu k objasňování nenávistné kriminality za překonanou**. Této trestné činnosti se dopouštějí převážně jiní lidé než extremisté. Proto doporučujeme orgánům činným v trestním řízení soustředit se na koncept trestných činů z nenávisti na úkor extremismu, a to především na úrovni policie. U soudců a státních zástupců jsme registrovali povědomí o tom, že sociální trajektorie pachatele jako důkaz o jeho pohnutce bez dalšího sloužit nemůže. Při interpretaci provedených či budoucích výzkumů odsouzených pachatelů je vzhledem k výše řečenému třeba odmítnout jejich roli v potvrzování prevalence „extremistického pachatele“; k odsouzení „běžného našťvaného občana“ pro trestný čin z nenávisti dochází spíše méně často.

Při zajišťování práv obětí a poškozených je třeba vycházet z přístupu orientovaného na ně, nikoli na jiné účastníky trestního řízení. **Prosazení na oběť orientovaného přístupu** vidíme jako klíčovou změnu v uvažování orgánů činných v trestním řízení. Jde o takový přístup k poškozenému, který zajistí uplatnění jeho práv v každém okamžiku trestného řízení a předejde jeho sekundární viktimizaci. Přístup orientovaný na oběť zohledňuje zájmy a potřeby poškozených nejen v procesním, ale i v předprocesním stádiu. Konkrétně pro oběti trestné činnosti z nenávisti v sobě zahrnuje vědomí orgánů činných v trestním řízení o tom, jakým způsobem je tato trestná

činnost specifická, jaké přináší do sféry poškozených traumata a jaký má význam pro širší okruh ohrožených osob.

Vzdělávání bylo považováno většinou právních profesionálů za rozhodující faktor ve zlepšení postihování trestných činů z nenávisti. Ve vztahu ke stíhání trestných činů z nenávisti hrají podle informantů důležitou roli mimoprávní faktory spíše než hmotněprávní a procesně právní úprava. Z toho důvodu je nezbytné soustředit se na vzdělávání orgánů činných v trestním řízení nejen o specifických nenávistné kriminality, ale také o specifických potřebách obětí. Konkrétně doporučujeme orientovat se ve vzdělávání **na takzvané soft skills policistů a na hodnotovou změnu**. Tě lze sice dosáhnout jen dlouhodobým přístupem a i tak bude obtížně měřitelná co do výsledku školení, na druhé straně se jedná o nejvíce efektivní cestu. Zcela zásadní pak je **veřejný závazek** vedení policie, státního zastupitelství a soudů ke stíhání trestných činů z nenávisti.

POUŽITÉ ZDROJE

In IUSTITIA. 2015.

Zpráva o násilí z nenávisti v České republice v roce 2014.
Praha: In IUSTITIA, s. 19–22.

Kalibová, Klára. Dizertační práce, 2017. Nepublikováno.

Kolektiv autorů. 2010.

Zapomenuté oběti: Násilí z nenávisti a poradenství pro jeho oběti v ČR.
Praha: In IUSTITIA, EVZ, KBS

Metodický materiál Extremismus, SL 54/2006, Brno říjen 2009.

Pokyn obecné povahy Nejvyšší státní zástupkyně
č. 4/2010 ze dne 27. července 2009

Pokyn obecné povahy Nejvyšší státní zástupkyně
č. 8/2009 ze dne 21. září 2009

BELGIE. Trestný čin znásilnění.

Čl. 532 zákona č. 1867060850, trestního zákona,
ve znění pozdějších předpisů

BOSNA A HERCZEGOVINA.

Trestný čin znásilnění. Čl. 203 zákona č. 36/03, trestní zákoník,
ve znění 37/03, 21/04, 69/04 a 18/05.

RUSKÁ FEDERACE.

Trestný čin výtržnictví - čl. 213 federálního zákona 63/1999, trestního
zákona, ve znění novely 172/2012

ŘECKO. § 81a trestního zákona.

<http://www.legislationline.org/topics/country/27/topic/4>

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zákon č. 45/2009 Sb., zákon o obětech trestných činů
(všechny právní normy jsou citovány k 10/2017)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Já,, nar. níže podepsaný/á prohlašuji, že se dobrovolně účastním výzkumné části projektu *“The Lifecycle of a Hate Crime (Životní cyklus trestného činu z nenávisti)”*.

- V souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon), uděluji tímto souhlas ke shromažďování, zpracovávání a uchovávání svých osobních údajů po dobu a v rozsahu nezbytně nutném pro účely projektu „The Lifecycle of a Hate Crime“.
- S ohledem na téma studie se souhlas vztahuje – tam, kde je to relevantní – i na citlivé údaje (§4 zákona), tedy údaje vypovídající o národnostním nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, odsouzení za trestný čin, zdravotním stavu a sexuální orientaci.
- Zároveň potvrzuji, že jsem si vědom/a svých práv podle § 12 a 21 zákona. Se všemi částmi tohoto souhlasu jsem byl/a seznámen/a, všechny osobní údaje, které poskytuji v rámci projektu, jsou přesné a pravdivé a jsou poskytovány dobrovolně.
- Potvrzuji, že jsem byl/a plně seznámen/a s povahou tohoto projektu a mou rolí v ní a že mi bylo umožněno zeptat se na podrobnosti předtím, než jsem poskytl/a souhlas ke své účasti.
- Bylo mi vysvětleno v průvodním dopise či ústně, co má účast bude obnášet, a vím, jak budou mnou poskytnuté informace dále využity.
- Souhlasím se zpracováním výše uvedených údajů po dobu 10 let.
- Rovněž jsem si vědom/a, že budu v průběhu rozhovoru nahráván/a na diktafon, k čemuž jsem vydal/a souhlas. Víím, že mohu požádat o zastavení nahrávání, pokud se tak rozhodnu a k tomu nemusím uvádět žádný důvod. Byl/a jsem plně informován/a, co se s mými nahrávkami stane, jakmile bude tato studie dokončena.
- Byl/a jsem srozuměn/a s tím, že mám nárok na poskytnutí kopie všech záznamů se mnou pořízených, a to formou, na které se spolu s realizátory projektu dohodnu.
- Zcela rozumím tomu, že účast na tomto výzkumu není mou povinností. Svou účast mohu kdykoli odvolat, požádat o likvidaci pořízených nahrávek či o vymazání některých pasáží přepisu.
- Byl/a jsem poučen/a, že moje účast v této studii, jakož i jakékoliv osobní údaje jsou důvěrné.

Podpis účastníka/účastnice

Datum

Příloha č. 2: Realizované rozhovory v průběhu času a z hlediska délky a přepisu

Datum rozhovoru	ID Informanta	Délka rozhovoru	Rozsah přepisu (v NS)
16. březen 2016	Advokát 1	1:05:21	15
18. květen 2016	Advokát 2	1:18:24	27
19. květen 2016	Státní zástupce 1	0:53:03	21
20. květen 2016	Oběť 1	1:03:58	31
24. květen 2016	Advokát 3	1:04:50	29
3. červen 2016	Advokát 4	1:06:08	35
7. červen 2016	Pachatel 1	1:00:00	poznámky
7. červen 2016	Soudce 1	1:01:23	23
15. červen 2016	Soudce 2	1:20:18	34
17. červen 2016	Státní zástupce 2	0:44:00	18
20. červen 2016	Soudce 3	0:43:42	21
8. červenec 2016	Státní zástupce 4	0:48:32	28
18. červenec 2016	Státní zástupci 5 a 6	1:12:37	36
22. červenec 2016	Státní zástupce 7	0:31:26	18
27. červenec 2016	Státní zástupce 3	1:09:37	32
4. srpen 2016	Advokát 5	1:03:05	26
11. srpen 2016	Soudce 4	1:03:36	27
30. srpen 2016	Státní zástupce 8	1:21:51	40
30. srpen 2016	Advokát 6	0:48:07	24
31. srpen 2016	Státní zástupce 10	1:04:23	33
8. září 2016	Soudce 5	0:46:20	21
21. září 2016	Soudce 6	1:13:07	31
22. září 2016	Soudce 7	1:50:33	56
6. říjen 2016	Státní zástupce 9	0:55:57	26
6. říjen 2016	Advokát 7	1:35:03	41
11. říjen 2016	Oběť 2	0:45:28	18
11. říjen 2016	Advokát 8	1:40:11	45
14. říjen 2016	Advokát 9	1:18:33	35
26. říjen 2016	Advokát 10	1:14:55	34
18. listopad 2016	Pachatel 2	1:53:06	57
2. prosinec 2016	Státní zástupce 11	0:51:16	21
5. prosinec 2016	Pachatel 3	1:06:00	32
6. prosinec 2016	Pachatel 4	1:09:26	32
19. prosinec 2016	Oběť 3	1:08:05	33
4. leden 2017	Advokát 11	1:04:15	29
10. leden 2017	Státní zástupce 12	1:02:29	33

Datum rozhovoru	ID Informanta	Délka rozhovoru	Rozsah přepisu (v NS)
11. leden 2017	Soudce 8	0:46:43	23
28. leden 2017	Oběť 4	0:59:57	27
2. únor 2017	Oběť 5	1:12:14	29
6. únor 2017	Advokáti 12 a 13	1:35:46	43
10. únor 2017	Státní zástupce 13	1:09:02	32
10. únor 2017	Advokát 14	1:09:23	34
27. únor 2017	Státní zástupce 14	1:12:38	32
16. březen 2017	Oběť 6	0:50:05	19
17. březen 2017	Oběť 7	1:00:57	24
22. březen 2017	Pachatel 5	0:46:43	23
22. březen 2017	Soudce 9	0:24:16	12
12. duben 2017	Pachatel 6	2:11:14	66
17. duben 2017	Advokát 15	1:08:15	33
4. květen 2017	Oběť 8	0:49:28	22
26. květen 2017	Advokát 16	0:48:06	24
30. květen 2017	Pachatel 7	1:20:23	29
31. květen 2017	Pachatel 8	1:06:23	32
1. červen 2017	Pachatel 9	1:02:02	36
2. červen 2017	Advokát 17	1:11:52	32
20. červen 2017	Advokát 18	1:02:13	26
26. červen 2017	Advokát 19	1:15:24	33
18. červenec 2017	Státní zástupce 17	1:36:01	49
21. červenec 2017	Státní zástupci 15 a 16	1:02:00	34
25. červenec 2017	Soudce 10	0:59:22	29
1. srpen 2017	Státní zástupce 18	1:20:00	poznámky
4. srpen 2017	Státní zástupce 19	0:48:07	24
11. srpen 2017	Advokát 20	1:11:02	26
31. srpen 2017	Oběť 9	1:17:11	47
1. září 2017	Oběť 10	0:37:49	15
Celkem		71:53:42	1913,6

PROSINEC 2017

Hate & Hostility Research Group - University of Limerick – *(Ireland)*
In IUSTITIA *(Czech Republic)*
Irish Council for Civil Liberties
Latvian Centre for Human Rights
Umeå University *(Sweden)*
University of Sussex *(United Kingdom)*

IN IUSTITIA, O.P.S.
RYBNÁ 24, PRAHA 1, 110 00,
TEL.: +420 773 177 822

TENTO PROJEKT JE FINANCOVÁN PROGRAMEM PRÁVA,
ROVNOST A OBČANSTVÍ.

